

מרכז בגין-סאדאת
למחקרים אסטרטגיים

נשים וביטחון לאומי

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים
אוניברסיטת בר-אילן
דיונים בביטחון לאומי מס' 26

נשים וביטחון לאומי

© כל הזכויות שמורות
מרכז בס"א, אוניברסיטת בר-אילן
רמת גן, יוני 2011
ISSN 0793-1050

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים נוסד על-ידי ד"ר תומס הכט, ממנהיגי יהדות קנדה. המרכז מוקדש לזכרם של מנחם בגין ואנואר סאדאת, אשר בחזונם ובמעשיהם הביאו לחוזה שלום ראשון בין ישראל לבין מדינה ערבית. המרכז הוא גוף אקדמי עצמאי השואף לתרום לקידום הביטחון והשלום במזרח התיכון באמצעות מחקרים מכווני מדיניות בנושאי ביטחון לאומי במזרח התיכון. המרכז פועל ליד החוג למדעי המדינה שבאוניברסיטת בר-אילן.

סדרת הפרסומים "עיונים בביטחון המזה"ת" מהווה במה לעבודות אקדמיות הראויות לתשומת לב הציבור החושב. סדרת הפרסומים "דיונים בביטחון לאומי" מביאה לציבור את תוכן ההרצאות שהושמעו בכנסים שמארגן המרכז. תוכן החוברות משקף כמובן את דעת המחברים בלבד. באמצעות הפרסומים, הכנסים, ימי העיון והסמינרים מתכוון המרכז לעורר דיון ציבורי וחשיבה מסודרת בנושאי שלום וביטחון במזרח התיכון.

ועדה מייעצת בין-לאומית

מייסד המרכז ויושב ראש הוועדה המייעצת: ד"ר תומס א' הכט

משנה ליו"ר הוועדה המייעצת: מר סול קושיצקי

חברים: אלוף (מיל') אורי אור, פרופ' משה ארנס, גב' גיודי אן הכט, גב' מריין הכט, מר רוברט הכט, מר שלמה הלל, פרופ' ריבה הפט-הכט, מר מוזי וורטהיים, השגריר יצחק לבנון, מר איזי ליבלר, סנטור יוסף א' ליברמן, מר רוברט ק' ליפטון, אלוף (מיל') דניאל מט, מר בריאן מולרוני, השגריר נורמן ספקטור, מאיר רוזן, מר גרג רוסהנדלר, מר סימור ד' רייך, השגריר זלמן שובל.

ועדה אקדמית מייעצת בין-לאומית

פרופ' דזמונד בול האוניברסיטה האוסטרלית הלאומית, פרופ' איאן בקט אוניברסיטת קנט, פרופ' פטריק ג'יימס אוניברסיטת דרום קליפורניה, פרופ' סטיבן ר' דייויד אוניברסיטת ג'ונס הופקינס, פרופ' יחזקאל דרור האוניברסיטה העברית, פרופ' אליוט א' כהן SAIS, פרופ' רוברט ג' ליבר אוניברסיטת ג'ורג'טאון, קומודור ג'י'סגיט סינג המרכז לחקר הכוח האווירי בניו-דלהי, פרופ' ברי פוזן MIT, פרופ' לורנס פרידמן קינגס קולג', פרופ' אפרים קארש קינגס קולג', פרופ' ארווין קוטלר אוניברסיטת מקגיל.

צוות המרכז

מנהל המרכז: פרופ' אפרים ענבר

חוקרים: ד"ר אפרת אביב, ד"ר יעלי בלוד-אלקון, פרופ' איתן גלבע, ד"ר יועז הנדל, אל"מ (מיל') אבי הר-אבן, ד"ר צילה הרשקו, ד"ר יהושע טייטלבוים, פרופ' סטיוארט א' כהן, מר יעקב ליפשיץ, פרופ' זאב מגן, פרופ' עמיקם נחמני, ד"ר מקס סינגר, פרופ' שמואל סנדלר, אלוף (מיל') ד"ר עמנואל סקל, פרופ' יונתן פאקס, ד"ר גיל פיילר, פרופ' הלל פריש, פרופ' אבי קובר, ד"ר מרדכי קידר, ד"ר יונתן ריינהולד, מר עמיר רפפורט, ד"ר דני שוהם, פרופ' ג'רלד שטיינברג, ד"ר איתן שמיר, ד"ר שלמה שפירא.

מנהל קשרי חוץ: דוד מ' וינברג

מרכזת: חוה וקסמן-כהן

עריכה בעברית: אלונה ברינר רוזנמן

עריכה באנגלית: אילנה הארט

מבוא

אחת המטרות שהציב לעצמו מרכז בגין-סאדאאת למחקרים אסטרטגיים הנה העמקת הדיון הציבורי בנושאי חוץ וביטחון. במסגרת זו נערכים ימי עיון פתוחים לקהל הרחב.

חוברת זו היא קובץ של ההרצאות שנישאו בי' בכסלו תשע"א (17.11.10) ביום עיון בשם "נשים וביטחון לאומי". הכנס נערך בשיתוף המרכז לתקשורת בינלאומית בראשות פרופ' איתן גלבוץ.

נשים הן האימהות החיילים בצה"ל והרעיות של חיילי המילואים. צה"ל מגייס לשורותיו נשים ויותר תפקידים נפתחו בפני חיילות במהלך השנים. לאחרונה אנו עדים לתביעות לשילוב נשים גם ביחידות לוחמות.

חוברת זו דנה במספר אספקטים הקשורים לנשים ולביטחון לאומי.

קריאה נעימה.

פרופ' אפרים ענבר
מנהל המרכז

תוכן

"זהירות – בצבא מתים" – על אימהות כמעצבות ביטחון
אודי לבל
עמוד 1

נשים ביחידות לוחמות: מגמות בצבאות מערביים
איתן שמיר
עמוד 11

מוכנות צה"ל למלחמה בהיבט שילוב נשים בתפקידי לחימה
רז שגיא
עמוד 19

"האוכל נורא והמנות קטנות מדי"
דפנה שמורק-נתניהו
עמוד 29

”זהירות – בצבא מתים”* – על אימהות כמעצבות ביטחון

אודי לבל

אחת הסוגיות המרכזיות ההולכות ומתפתחות בלימודי נשים ומגדר הינה חקר האימהות, לא בהקשר המרחב הפרטי, קרי – ההתנהגות האימהית בבית בכל הקשור למתח שבין קריירה לבין הורות, ידידות או הצבת גבולות וכדומה, אלא בהקשר הציבורי, הפוליטי, קרי – הדימוי הציבורי של האימהות, מקומן של אימהות במרחב הציבורי, ההתייחסות החברתית לתפיסות המסומנות כאימהות, וכדומה.

בהקשר הצבאי-ביטחוני, הרי שנוכחותן של אימהות בשיח, בניגוד למה שמקובל לחשוב, הייתה קיימת מאז הקמתו של צה"ל ואף קודם לכן. אלה העניקו את "החיבוק האימהי" לא רק לחייל אלא למוסד הצבאי כנותנות לגיטימציה למדיניותו, לבכיריו, לדרך שבה מטופלים חייליו ולמשימות אליהן הם נשלחים.

"הקול האימהי" שאנו נחשפים אליו בשנים האחרונות, ככזה המאתגר ומעצב את מדיניות הביטחון, אינו דבר חדש. לא בעובדת קיומו – קרי, בכך שנשים יוצאות למרחב הציבורי על כרטיס היותן אימהות לחיילים, ולא באפקטיביות שלו – קרי, בכך שאימהות לחיילים מחזיקות בהון תרבותי של מעניקות או שוללות הלגיטימציה מפעולות הממסד הצבאי. החידוש הוא לכל היותר בכך שמדובר בדה-לגיטימציה ולא בלגיטימציה, באופוזיציה לרכיבי מדיניות ולא בחיבוק מעצבי המדיניות. אך ביתר המרכיבים, בשעתוק בסיס הלגיטימציה של נשים לצאת לציבור ולהתבטא בסוגיות צבאיות מעצם היותן אימהות, ובכך שהן פועלות, ככאלה, לשעתוק מרכזיות הצבא והביטחון בשיח הישראלי ולא כמקדמות תחומים "אחרים", בכל אלה אין חידוש אלא דווקא שמרנות.

הנרי קיסינג'ר הגדיר את ישראל כמדינה שמדיניות החוץ היא למעשה מדיניות הפנים שלה. לראיתי יש לאמץ תפיסה זו גם בשיח העיוני בכל הקשור למדיניות ביטחון, שכן מדיניות ביטחון אינה שיקוף של אילוצים חיצוניים, "אובייקטיביים", מבית המדרש של היחסים הבין-לאומיים (הריאליזם) והאסטרטגיה, אלא תוצר של אילוצים פנימיים, תרבותיים, חברתיים

* יהונתן גפן.

ד"ר אודי לבל הוא מרצה בכיר לפסיכולוגיה פוליטית ומדע המדינה במכללה האקדמית ספיר ובמרכז האוניברסיטאי אריאל. מתמחה בחקר השכול, יחסי צבא חברה, תרבויות אסטרטגיות. ההרצאה נשענה בעיקר על המאמר: Lebel, U., " 'Casualty Panic': Military Recruitment Models, Civil-military Gap and their Implications for the Legitimacy of Military Loss", Democracy and Security 6(2), 2010. pp. 183-206.

ופוליטיים. מסיבה זו אני שייך יותר לאלו אשר מדברים על תרבות אסטרטגית מאשר על אסטרטגיה.

אותם אילוצים פנימיים, בהקשר שלנו – התארגנויות של אימהות כדוגמה – הם בעיקר תולדת קריאת הממסד את השיח של הקבוצות בעלות הנגישות המועדפת לעיצוב סדר היום התרבותי והתקשורתי. מה שמכונה בציבור הרחב "אליטות". באשר ליציאה מלבנון למשל, היו אלה קבוצות האמונות על ערכים ליבראליים-יונים-חילוניים שביכולתן היה לעצב "פאניקה ציבורית", ובאמצעותה להוביל לעיצוב מדיניות. זאת, למרות שאינן אוחזות בהגה השלטון, שפרלמנטארית הן בעמדת מיעוט, ושחברתית תביעותיהן אינן משקפות את הפסיכולוגיה הפוליטית של כלל הציבור.

הדבר רק מעיד על חשיבות זירות התרבות והתקשורת כבעלות משמעות אסטרטגית ולא כשייכות רק לחקר הפולקלור, שכן הנעשה בהן משפיע על הביטחון.

מיליטריזם מול ביטחון: פרדוקס השכול הישראלי

תרבות השכול הישראלית, ובעיקר היררכיית השכול הישראלית (זו שבמסגרתה בולטות הציבורית של חלל צבאי גדולה יותר מזו של חלל אזרחי), שעוצבה כחלק מאידיאולוגיה פארא-מיליטריסטית, זו שהעניקה לאימהות לחיילים, ובמיוחד לחללים מעמד מועדף בתקשורת החברתית, היא זו שהובילה בסופו של דבר לפגיעה במוצר הציבורי הבסיסי שהמוסד הצבאי אמון עליו, והוא ביטחון האזרחים. קיים פרדוקס מעניין של סתירה בין מיליטריזם לבין ביטחון, שכן מושפעות הצבא ממה שמכונה "השיח האימהי" הפך אותו במובנים רבים ל"אנטי-צבא" (ביקורת המושמעת על צבאות בעולם הפוסט מודרני) בכל הקשור ליכולתו לספק הרתעה, הכרעה וביטחון לחברה הישראלית.

הערה נוספת, השיח האימהי בו אנו דנים הוביל למצב אבסורדי שבתום עשר שנים לנסיגת צה"ל מלבנון נדרשות נציגות "ארבע אימהות" לתת דין וחשבון על הנסיגה. עם כל הכבוד לחברה האזרחית, הרי שהאחריות על מדיניות הביטחון מוטלת על ההנהגה הנבחרת. פיקנטי מאוד לדון באימהות לחיילים, אך המנהיגות שהובילה ליציאה מלבנון היא של מי שכיהן אז, ואפילו היום, כשר ביטחון. המנהיגות והאחריות שייכות לו.

הקדמה היסטורית

כמו כל שטחי החיים גם זירת השכול הולאמה וזוהתה כאתר שניתן לעשות בו כדי לקדם מטרות פוליטיות. בעבור הורי חללי מלחמת השחרור נוסחו "דרישות תפקיד" כך שהתנהגותם תתמוך ותהלום את האינטרסים שזכו לכינוי "ממלכתיים". דגש רב הושם במודע על האם השכולה, זו האמורה לעבור טרנספורמציה מאם יהודייה גלותית לאם עבריה הנכונה לסכן את בנה בעבור המולדת.

חשוב להדגיש שהייתה זו המדינה שהפכה את האם השכולה, זו שאימצה את רטוריקת "מודל השכול ההגמוני", לדמות מפתח בזירת החינוך, התרבות והפוליטיקה הישראלית, ולמעניקת הלגיטימציה למדיניות הביטחון והפעילות הממשלתית.

אימהות שכולות שהעידו על "צידוק הדין", על "הכרה בהכרחיות הקורבן", שלא שילבו כל יסוד קורבני בעיבוד האובדן, ששיח השכול שלהן היה נטול כעס, הפכו בתמורה לדמויות ציבוריות מן המעלה הראשונה. רבקה גובר, מרים שפירא ואחרות, נכון, כולן שייכות להגנה או למפא"י, אבל זה כבר לדיון אחר, הפכו למנהיגות דעה, לסלבריטאיות תרבותיות. הייתה אף הצעה לתגמלן במדליות. גובר קיבלה את פרס ישראל. הן הפכו למורות הדור, לעורכות קונטרסטים, למצויות בבימות לצד הפוליטיקאים, למברכות על פרישות ואיחודים פוליטיים, התקפות צבאיות, הסכמי שלום ועוד.

אציין כי גם בתקופה האמורה לא היו חסרים קולות אחרים, ודוגמאות לא חסרות. אימהות שכולות שכתבו ביומניהן על כל הרע שבשכול, שתהו על היעדר התחלת שבהקרבה, שזעמו על איכות המפקדים, על הכרעות המדינאים, על רשלנות המצביעים, מה שבא לידי ביטוי בשלל מכתבים לשרי ביטחון, אך נותר מתויק במכתבות "הדואר הנכנס" בקריה, ולא חדר לעיתונות היומית שהייתה מגויסת לפרויקט הלאומי ולצנזור הצבאי.

מעמד זה של השכול בחברה קיבע כמה בסיסים:

- א. היות השכול כרטיס כניסה לתקשורת החברתית והציבורית.
- ב. "ההיררכיה של השכול הישראלי". שיח השכול האזרחי אמור היה להיוותר במרחב הפרטי ולא להפוך לסוגיה ציבורית.

הורי החללים הצבאיים, הפכו להיות חלק ממה שאלתוסר מכנה "מנגנוני המדינה האידיאולוגיים", מעניקי הלגיטימציה למדיניות הביטחונית, מעצבי דעת קהל, ובימינו, סוג של instant celebrities.

מלחמת יום כיפור ומלחמת לבנון שינו את התכנים אך לא את המבנה. בעידן של מה שמכונה עידן הליבראליזם הוויקטימולוגי פוליטית – עידן של העדפת הקורבן על הגיבור, הבלטת משלם "מחיר" הסדר הלאומי ולא מקדמו – הפכה האם השכולה מגיבורה לקורבן. ממי שתרמה מרצון למדינה למי שהמדינה "קירבנה". המדינה, כחלק מכך, הפכה להיות מסומנת כתוקפן. היא, ולא האויב הקונקרטי שפגע בחייל (לוחם חזבאללה, טרוריסט וכדומה) מסומנת כאשמה בשכול המיותר.

הדבר לא שינה את מעמדה החברתי של האם השכולה, רק שבמקום הענקת לגיטימציה, החלה שלילת לגיטימציה. טובת הילד ולא טובת הלאום. תופעות אלה ואחרות יצרו את מה שאני מכנה פאניקה מחללים casualty panic: הבנה של המנהיגים כי הנפילה של חיילים במלחמה הנה בעיה חברתית. הפאניקה שמעוררות קבוצות ייחודיות באוכלוסיה תוביל בסופו של דבר לדה-לגיטימציה למאמץ הצבאי, לאי-הכרעה ולכורח להחזיר את הכוחות ולחפש פיתרונות חוץ-צבאיים.

איזו קבוצה יכולה לעורר פאניקה מפני חללים?

קיימים שלושה משתנים משמעותיים לצורך זה:

א. קבוצה שלה ייצוג נרחב בקרב המשרתים בצבא.

ב. קבוצה שלה נגישות משמעותית לזירת התרבות והתקשורת.

ג. קבוצה שתשכנע את המנהיגים כי ראשיה, אלו הפועלים להפצת המסרים השוללים את ההתערבות הצבאית ומנכסים לשם כך את החללים, הם בבחינת סמכות מוסרית חוץ-צבאית בעבור המשרתים, אשר עתידים להיות מושפעים מדה-לגיטימציה שהם עתידים להעניק למדיניות.

במלחמת לבנון הראשונה ובאינתיפאדה הראשונה עמדו הקבוצות הליבראליות-יוניות-חילוניות בקריטריונים אלה והפאניקה נוצרה. חברי הממשלה והמטכ"ל השתכנעו כי קולות אימהות החיילים והחללים הנם סמכות מוסרית שמובילה יותר ויותר משרתים, בחובה או במילואים, לסרבנות, לאי-ציות, לאי-כיבוד צווי המילואים. בכך נומקה הנסיגה לרצועת הביטחון.

כמובן שבעידן זה, בשל אותה פאניקה, שועתקה ביתר שאת גם ההיררכיה של השכול אותה הזכרנו. לא היעדר ביטחונו של האזרח זכה כאן להתייחסות (כמו

נשים וביטחון לאומי

שהיה למשל בעידן פעולות התגמול וכדומה), אלא של החייל. החייל האמור להיות בשר התותחים, מי שעליו להגן, להקריב ואף ליפול בשבי על מנת ששערה משערות ראשו של האזרח לא תינזק, הפך להיות מושא ההגנה של השיח הציבורי.

כך למשל סינגר שר הביטחון שרון על צדקת היציאה למלחמת לבנון הראשונה: "שישובי הגליל יופגזו?... לקורבנות שווא אנחנו מוכנים, אבל לקורבנות הנופלים במלחמת מגן לא?... טובחים בתושבים, אזרחים-ילדים, נשים וזקנים. כך צריך להיהרג? ולהשתמש בזכות הטבעית ובחובה שמוטלת עלינו להגן על עצמנו במלחמת מגן, כאן אי-אפשר להיהרג? רק כצאן לטבח?"

הפאניקה הייתה מחללים צבאיים. לא פאניקה מפגיעה בריבונות בדמות שכול אזרחי שנותר משני ונסבל, מה שכמובן חותר תחת החוזה הריבוני הבסיסי העומד בבסיס מדינת הלאום בין ההנהגה לבין האזרח. הנהגה המחויבת להגן על האזרח בכל מחיר.

פעילת ארבע אימהות ביטאה זאת: "אני חייתי שנים רבות בגדות תחת האיום הסורי ואני מעדיפה להמשיך לחיות כך מאשר לסכן את חיי בני".

גם בישיבת הקבינט במלחמת לבנון השנייה, כשהציע הרמטכ"ל לעבור מפעולות אוויריות לקרקעיות ולגייס לשם כך מילואים, היה זה שר התחבורה, הרמטכ"ל לשעבר שאול מופז, שהתנגד וטען: "הציבור הישראלי רגיש למחיר שזה גובה מאיתנו... לא צריך להבדיל בין דם לדם, אבל הציבור תופס קשה יותר חיילים שנפגעים מאשר אזרחים שנפגעים. במיוחד במלחמה".

גם ועדת וינוגרד טענה כי הסיבות שהובילו את צה"ל להחלטה השגויה של הימנעות ממבצע קרקעי, הכרעה אותה הגדירה כ"כשל של ממש", היה "החשש ממספר גדול של אבידות בקרב הלוחמים". סוגיה זו הפכה לבטן הרכה של ישראל בתפיסת ההפעלה של אש"ף ולימים בפרדיגמת קורי העכביש.

"אנטי צבא": השפעות האימהיזיה של יחסי צבא-חברה על הכרעות מדיניות ועל דוקטרינה צבאית – מה שאנו מכנים כאן כ"השפעת האימהות", הובילה באופן ישיר להכרעות רבות:

א. נסיגות: לנסיגה מלבנון לרצועת הביטחון בדרום לבנון, כמו לנסיגה מרצועת הביטחון עצמה. גם הנסיגה מרצועת עזה נומקה באופן דומה, כשברקע מקרי סרבנות, פעילות חברה אזרחית המלינה על דם החיילים המיותר וכדומה.

ב. היעדר אקטיביזם צבאי: חשש לחזור ולתקוף בלבנון, כמו גם ההיסוס המתמיד מלחדור לשטחי C עד למבצע חומת מגן, וכן ההיסוס רב השנים לצאת

למבצע "עופרת יצוקה". כל זאת אל מול פגיעות מתמשכות בריבונות ובחיי אזרחים בדמות טרור קרקעי ואווירי.

המגמה השפיעה גם על הדוקטרינה הצבאית :

א. פרדיגמה המכונה תפיסת הלוחמה הפוסט-הירואית, המעדיפה הפעלת חיל האוויר, ארטילריה וכוחות מיוחדים תוך התעקשות מרבית להרחקת החיילים משדה הקרב.

ב. הרחקת מילואים, כמה שניתן, מאזורי מחלוקת.

ג. התמכרות לטכנולוגיה והתמגנות.

ד. זניחת ערכים מכוונים של אי-נטישת בסיסים, אקטיביזם ביטחוני, וכדומה. דבר שהתבטא למשל בנטישת בסיס הטירונים זיקים. הבסיס ננטש בלחץ הורי החיילים שחששו כי אלה יפגעו מטילי הקסאם שנחתו על המועצה האזורית כולה.

ובעיקר, וככל הנראה זו מרב ההשפעה :

ה. נטישת מסגור המערכה כמלחמה, על כל עקרונותיה, ובמיוחד ויתור על עקרון ההכרעה וההתעקשות לתפסה כעימות בעצימות נמוכה (הדבר בלט מאוד בהתמודדות עם אינתיפאדת אל אקצה), מעין עימות מוגבל לכל היותר, כזה שסוגיית ההכרעה, ההשתלטות על שטח, עירוב כוחות קרקע ו... כן.. העמדת חיילים בסכנת חיים – אינה חלק ממנו.

זו ההשפעה המרבית של מה שאנו מכנים כ"השפעת האימהות" אך מתכוונים למעשה לצבא המאמץ קוד-הפעלה ליבראלי פוסטמודרני.

מה גרם אופרטיבית לפאניקה מנפגעים ומהקרבה?

א. אם התביעה לצאת מלבנון הייתה בחזקת התנהגות של "מחאה", לפתע הופיע שיח אימהי של "פרישה". במילים אחרות, הפאניקה מהחללים התחדדה כאשר התבהר כי אימהות לחיילים לא רק פועלות להשבת הבנים מלבנון אלא גם להגדרת האימהות והצבאיות כאוקסימורון.

ברוח זו החלו קמות התארגנויות, כגון "פרופיל חדש" שהבהירו את דעתם, כפי שכתבה מייסדת ארגון "פרופיל חדש": "אני את הבן שלי לא שולחת... התפקיד של כל ההורים זה לעזור לבנים שלהם לא להתגייס... ללכת למקומות שבהם נמצאים הילדים שלנו, בבקו"ם או בשטחים, לתפוס לילדים שלנו את הידיים ולומר: זהו, עכשיו אתה בא הביתה".

נשים וביטחון לאומי

אני מאמץ כאן את הטרמינולוגיה של הירשמן, ובעקבותיו אציין כי כל ממסד, ברגע שעולה אופציה של פרישה ממנו, עושה מאמצים להחזרת הלקוח מאופציית המחאה. החזרת "ארבע אימהות", לקטגוריית הנאמנות על מנת שלא יצעדו לכיוון ההפוך – מאופציית המחאה לאופציית הפרישה.

על כן העדיף הצבא נסיגה מלבנון תוך "כניעה" לאימהות החיילים על פני סיטואציה שבה, כך חשש (שלא בצדק) יותר במסגרת "צבא ללא חיילים".

ב. חדירת שיח המחאה למעגל המבצעי. כשהצבא נוכח כי שיח האימהות משפיע מבצעית על ביצועיו ומסכל יכולות ויוזמות מבצעיות, הוא השתכנע כי אין בכוחו להותיר את האימהות או סמכויות מוסריות אחרות מחוץ לשרשרת הפיקוד הצבאית. כדוגמה נוכל להזכיר את מקרה כיתור ביירות במלחמת לבנון הראשונה וכן את מה שכונתה "פרשת עופר שרון" שקדמה לנסיגה מרצועת הביטחון בלבנון.

פרשת כיתור ביירות

משנודע על כיתור העיר ביירות פורסמו מודעות מטעם "אימהות נגד שתיקה" ו"שלום עכשיו" אשר הבהירו את התנגדותן להשתתפות בניהן בפעולה. הן העבירו לראש הממשלה מכתבים ובהם התריעו מפני מחיר החללים והנפגעים הרב שייתבע. השיח חדר לצבא וכשנדונה תכנית הפריצה למערב ביירות נאלץ אף ראש הממשלה, מנחם בגין, להידרש לסוגיית האבדות בדיון עם אנשי צבא. בהשראת המחאה, הבהיר צוות שלם של חיילי חובה ביחידה מובחרת כי יסרב לעלות לביירות. נזכיר גם את צעדו של אלי גבע ושל מצנע ואת מכתב האימהות שהוגש על ידי "שלום עכשיו" בו נאמר כי "אנו משוכנעות שכנוע עמוק שמחירה של פריצה אלימה לביירות יהיה כבד מנשוא, בראש ובראשונה בחיי לוחמינו... כיבוש מערב ביירות יערער ברבים מלוחמנו את אמונם בתבונה ובאחריות של הדרג המדיני... חלילה לך מלתת ידך לכך". כל אלה גרמו ללא פחות מאשר לביטול הפעולה.

פרשת עופר שרון

תגובה ממסדית דומה נמצא אחרי מה שזכה לכינוי פרשיית עופר שרון. חייל סיירת שבמהלך קרב של מחלקתו עם אנשי חיזבאללה, בו אף נהרג מפקד הסיירת וקצין הנדסה, נמנע מלהסתער ונותר מאחור. הפעולה יכלה הייתה להיוותר שולית ובלתי ידועה לציבור (תופעה של freezing היא מן הידועות), אלמלא החליט שרון להבהיר בדיעבד כי התנהגותו לא הייתה כתוצאה משיתוק

או פחד פתאומי אלא משום שעמדותיה של אמו, ברוריה שרון, ממנהיגות תנועת "ארבע אימהות", חלחלו לתודעתו והוא תפס בזמן אמת את הקרב כמיותר.

לאחר האירוע כתב עיתונאי בכיר: "עופר סתם את הגולל על הטענה השקרית שלפיה אפשר להחזיק בעמדה פוליטית חתרנית בלי שהדבר ישפיע על יכולת הלחימה...". בכירים רבים שראיינתי בצה"ל גרסו כי מדובר היה באירוע מכונן שהבהיר למקבלי ההחלטות את הקושי של השארת הכוחות ברצועת הביטחון ברמה מבצעית איתנה אל מול שיח התובע נסיגה ומגדיר כל שכול שם כחסר משמעות.

סיכום

א. אתגר קריאת המציאות והאימא הישראלית

ההכרעות הצבאיות מתבצעות תוך שההנהגה מתרשמת ממה שנראה בעיניה כדעת הקהל הכללית. ההתרשמות הזו לא דווקא נכונה וזו בהחלט לא המציאות האובייקטיבית.

"במלחמת לבנון הראשונה נאלצו מפקדות אש"ף לפנות את שטח לבנון לתוניס, מה שהוביל להפסקת ירי הטילים המתמשך על ישובי הצפון. הצלחה שסיומה בכך ש-14 אלף לוחמי אש"ף וסוריה פונו מביירות. זו עדות לעובדה שצבאית ניתן להביס ארגון טרור". זהו ציטוט מטקסט-בוק בצבא האמריקאי. אך בניגוד לתפיסת המלחמה בארה"ב, הרי שבשראל, בשל המונוליתיות וההומוגניות של סיקור המלחמה והשיח הציבורי, מדובר בכישלון. כך גם שהות צה"ל ברצועת הביטחון, אם לא תפורש על פי מידת הביטחון שהקנתה לאזרחי הצפון אלא תבחן על פי מדד השכול הצבאי שהוא הפרמטר שממסגר את פעולות הצבא החל ממלחמת יום הכיפורים.

קבוצות שמרניות בישראל אינן שותפות לתפיסה זו. ממחקריי על ההתייחסות לסוגיות צבא וביטחון בקרב הציונות הדתית אני למד על שיח אחר לחלוטין, כזה המלמד כי הכלל "חייך קודמים לחיי חברך" אינו חל בעת מלחמה. כזה המחנך כי במלחמת מצווה, "הכל יוצאין, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה" וכך פסק הרמב"ם (הלי' מלכים, ז, ד).

אך האתגר של קבוצות חברתיות הוא כיצד לשקף למנהיגות קולות אלה. הנסיגה מלבנון לא בוצעה כי רוב הציבור תומך בה, אלא כי התרשמות מקבלי ההחלטות הייתה שרוב הציבור תומך בה. אם קהלים אחרים בעלי עמדות פחות מושמעות מעוניינים להשפיע על ההנהגה, או שההנהגה מעוניינת להעצימם, הרי שיש לדאוג להחדרת נציגיהם לזירת התרבות והתקשורת, לא רק לזירה

נשים וביטחון לאומי

הצבאית. פאניקה מחללים הנה הבנייה תרבותית-תקשורתית. היא שייכת לעולם ההבניה החברתית של המציאות, לעולם הסובייקטיביות ולא האובייקטיביות.

ב. מי מעצב את מדיניות הביטחון – על 'ממשלות מרפסת'

הצלחת ארגון "ארבע אימהות" מעידה גם משהו על התרבות הפוליטית של ממשלות בישראל. הן מתרשמות ממי שמשמיע ברחוב את הקול החזק ביותר והולכות אחריו. ממשלות של היגררות ולא של מנהיגות. יש בכך גם קידום ערכים לטווח קצר ולא לטווח ארוך. לדוגמה, מאז הנסיגה מלבנון, אם נכלול את חללי לבנון עד המלחמה ובמהלכה ונבצע את החישוב הציני המתמאטי, נלמד כי בממוצע, מאז הנסיגה, נפלו בלבנון 23 חיילים בשנה. קרי, היקף השכול הצבאי לא השתנה, רק התווספו לו 44 אזרחים. ממשלות המביטות מן המרפסת על הקהל מתרשמות, לעתים שלא בצדק, מבעל ה"קול" החזק ביותר, מי שבכוחו לעצב פאניקה מוסרית, ונוטות לייחס לו משקל ציבורי פרופורציונאלי לעוצמת חדירתו לשיח הציבורי. ממשלות שמאותתות בכך לשחקנים ציבוריים (תנועות חברתיות, עמותות ומעצבי דעת קהל) שלצד מחויבותן לבוחריהן, הן יטו להתחשב במחזיק בדומיננטיות תקשורתית, מבלי קשר לצדקת טענותיו או למידת ייצוגן האותנטי.

על נשים וביטחון

האם פעילות ארבע אימהות וממשיכה קידמה, אתגרה או היטיבה עם מעמדן של נשים בשיח הציבורי? בראייה פלורליסטית, הרי שמדובר בהישגים חסרי תקדים – יכולתן של נשים להפוך למעצבות דעת קהל, שלא לומר למעצבות מדיניות ביטחון ודוקטרינה צבאית. אך בראייה ביקורתית תרבותית-מגדרית, אין להתעלם מן העובדה כי מדובר בלגיטימציה של נשים לחדור לשיח הציבורי כמתבטאות בסוגיות צבאיות על "כרטיס הכניסה" של האימא היהודייה, זו הפועלת מדאגתה הפרטית לבנה ולא מאחריותה הממלכתית למדינתה. בלי כל קשר, כמובן, לתחושתן של האימהות הפועלות – שכן מדובר, כפי שהעידו מספר מחקרים – על התחושה המצטברת והדימוי הכולל. יש לבחון אם נשים שתחפוצנה לקדם עמדות ביטחוניות ולהפוך למעורבות דוקטרינארית בתפיסה הצבאית יזכו לאוזן קשבת גם אם לא יבססו טיעוניהן באימהיותן ומבלי שיזדקקו לשלל גנרלים שישמשו כמעניקי הכשר לתפיסתן.

מודל הצבא: קבוצת הכדורסל "צה"ל"

לכאורה יש בדינאמיקה שתוארה כדי לחזק את התמיכה בצבא מקצועי, כזה שפחות חשוף לפוליטיזציה חברתית. נראה כי הסכנה היא כי בעת הזו צבא מקצועי, כמו במקרה האמריקני, יהיה סניף של המחנה השמרני-רפובליקני, וככזה הוא ייטיב להסתכן למען המולדת אבל לא בטוח, וזה אולי החשש, שהוא יפנה למענה יישובים.

לכן נראה לי שלפחות לעת הזו ההנהגה הישראלית מותירה את הצבא כקבוצת כדורסל בעלת שתי חמישיות, שלשתיהן יש אימהות בזכור: חמישייה שאימא שלה לא תרשה לה להסתכן במבצע צבאי קרקעי וחמישייה שאימא שלה לא תרשה לה לפנות התנחלויות.

וכך, כלפי חוץ, כמוסד, צה"ל יכול למלא כל מטלה. רק שהפיקוד על צה"ל אינו עוד פיקוד צבאי אלא יותר ניהול פוליטי. אחזקת קואליציה פוליטית יותר מאשר מנהיגות צבאית.

נשים ביחידות לוחמות: מגמות בצבאות מערביים

איתן שמיר

כמי שתחום המחקר הרגיל שלו הוא צבאות, פיקוד צבאי תרבות צבאית וכו', ההצצה אל התחום של נשים בצבא מגלה נושא סבוך וטעון סדרי יום ורגשות עזים. זהו ניסיון להציג את הדברים בצורה מאוזנת, בלי מטרה להגיע למסקנה נחרצת, האם ראוי או לא ראוי לשלב נשים ביחידות לוחמות. הבחירה לסקור את צבאות המערב מקילה במקצת בשל הריחוק והיכולת להיות פחות מעורב רגשית. חשוב שנלמד מה עושים הצבאות המערביים, אשר למרות השוני הרב בינם ובין צה"ל, מייצגים חברות להן אנו רוצים להידמות.

גם במערב קיים ויכוח סוער באשר לשילוב הנשים. כמו שאמר לי קצין אמריקאי: "בטח שאני בעד שילוב נשים" ואז הרהר רגע והוסיף, "אנחנו נראה להם שאפילו הנשים שלנו יכולות להרוג אותם", מבלי להיות מודע למשמעות דבריו.

לדברי התומכים – למה לא? למה לא להתייחס לכל אדם באשר הוא אדם על פי כישוריו ויכולתו בהתמודדות לתפקיד? למה לא להתייחס לצבא כאל עוד ארגון כמו המשטרה או מכבי האש כדוגמה, שם הוסרו ההגבלות לחלוטין? נשים הוכיחו גבורה ויכולת פיקוד מעולה תחת אש ובלחימה. האם כיוון שלאוכלוסייה מסוימת יש נטיות סטטיסטיות מסוימות (פיזיות ונפשיות) נעדיף אותה?

לעומתם טוענים המתנגדים כי שילוב נשים עומד בניגוד לסדר החברתי הקיים מאז ומעולם (ממצא אנתרופולוגי אוניברסאלי בניגוד, למשל, ליחס להומואים), ופוגע באפקטיביות מבצעית בהיבט של לכידות. בנושא זה קיימת אי-הסכמה רבה במחקרים. זו נקודה קשה להוכחה, אם כי יש נטייה של גברים לגונן על נשים, דבר שעלול ליצור דילמות. נשים יותר פגיעות פיזית ומוראלית (באופן סטטיסטי, אבל ניכר). לכן יש צורך בהורדת הרמה, או בהשקעות עצומות על מנת לגייס אחוז קטן מאוד של נשים. נשים פחות עמידות פיזית, הן פחות תוקפניות ופחות נוטות לסיכון. קיימות טענות נוספות נגד שילוב נשים, כגון חשיפה של נשים להטרדה ולתקיפה מינית וכו', וכן קיים ההיבט הדתי (בצבאות העולם בכלל, ובאופן משמעותי בצבא ארה"ב).

ד"ר איתן שמיר הוא חוקר במרכז בס"א ובמשרד לנושאים אסטרטגיים. ברצוני להודות לעמיתי פרופ' ון קרפלד מהאוניברסיטה העברית, לסגן אלוף רוני תמיר ולרס"ן יעל טופל מיוה"ל על הפניה למחקרים ועל הערות חשובות להרצאה זו. תודתי נתונה במיוחד לד"ר יגיל הניקן ממכללת פו"ם שאפשר לי להסתמך על מאמר שכתב בנושא. הדעות המוצגות בהרצאה הן שלי בלבד.

ישנם מספר מודלים שמציעים הסבר על מידת שילוב נשים בכוחות הצבא בכלל ובתפקידים קרביים בפרט. המודל של Helena Carreiras מציע מספר משתנים לניבוי שיעור השתתפות: (מתוך מאמרה של ענת קדם בספר מגדר וצבא):

- משך הזמן שעבר מאז שנפתח הצבא להשתתפות נשים
 - מודל כוח האדם – גיוס חובה או התנדבות מקצועית
 - הקונטקסט הכלכלי חברתי – שיעור השתתפות הנשים בשוק העבודה וייצוג הפוליטי
 - מסורת ותרבות – עד כמה מעוגנים בחברה ערכי דמוקרטיה ושוויון
- במחקרה העלתה Carreiras שממד הזמן פחות משמעותי, אך יש משמעות רבה למודל הגיוס. ככל שהצבא התנדבותי יותר כך יהיו בו יותר נשים. גם המשתנה החברתי משפיע חיובית על שילוב נשים.
- מודל נוסף של סנהורף וסיגל מתייחס לפרמטרים הבאים:
- צבא – משימות, טכנולוגיה, דמוגרפיה ותרבות ארגונית
 - ממד חברה-דמוגרפיה – שוק העבודה, משתנים כלכליים, מבנה משפחה
 - ממד תרבותי – ערכים של כוח, שליטה, שוויון ומגדר
 - ממד פוליטי – מצב ביטחוני, יחסי צבא חברה, סוג שלטון ומקורות לשינוי חברתי

המחקרים מתייחסים כמובן לקבוצת המדינות המפותחות אליהן ישראל רוצה להידמות. בהינתן פערים קטנים יחסית ברוב הממדים (חברתיים, פוליטיים וערכיים) המשתנה המשמעותי ביותר הוא מודל הגיוס. מאז סוף המלחמה הקרה, ובמיוחד בעשור האחרון, כל צבאות נאט"ו עברו או נמצאים בתהליכי מעבר לצבא התנדבותי ומקצועי (ולכן שוב אין הבדלים משמעותיים בחלק ניכר מהממדים שנסקרו על ידי החוקרים).

השוני העיקרי כיום שמסביר את שיעור השתתפות הנשים בצבא בכלל, ואת השתתפותן בלחימה בפרט, הוא סוג המשימות של אותו צבא, או במילים אחרות, ייעודו העיקרי של הצבא.

כמה נתונים וכמה אבני דרך בהשתלבות נשים בצבא: נכון לשנת 2006 נשים היוו כ-15 אחוז בסדר הכוחות של הצבא האמריקאי, כשמונה-תשעה אחוזים בצבא בריטניה ובין שמונה ל-12 אחוז בשאר הצבאות. לשם השוואה, בצה"ל מהוות הנשים כשלושים אחוז מקרב משרתי החובה, ו-18 אחוז מקצונת הקבע. (יש להבחין בין נתוני הזרועות, התפלגות אינה שווה).

נשים וביטחון לאומי

שיעור הנשים בקרב הקצונה בצבאות צרפת, פורטוגל, ספרד, בלגיה והולנד עומד על כחמישה אחוזים. לעומת זאת בצבאות ארה"ב, בריטניה וקנדה עומד שיעור הקצינות על אחוז דומה לאחוז הנגדים והחוגרים בכלל הצבא.

מהלכים משמעותיים לשילוב נשים נעשו בשנות השבעים והשמונים עם המעבר לצבאות על בסיס התנדבות. עד אז שיעור ההשתתפות של נשים עמד על כשני אחוז (כלומר ייתכן שמספר הנשים נשאר זהה באופן אבסולוטי, והאחוז השתנה במידה רבה עקב העלמות וצמצום הצבאות). כתוצאה של מעבר זה נוצר צורך במציאת חלופות לכוח אדם איכותי. במקביל הושפע הצבא מהשיח האזרחי שכלל סדר יום של שוויון זכויות והזדמנויות. שיח זה תורגם בארה"ב ובאירופה לשורת חוקים אשר מבטיחים שוויון הזדמנויות תעסוקתיות. (ב-1964 עבר בסנאט חוק זכויות תעסוקה, ב-1976 חוקקה הקהילה האירופית חוקים הנוגעים לשוויון בנגישות לתעסוקה, ועוד).

בשנת 1976 נפתחו שערי האקדמיות הצבאיות בארה"ב בפני נשים. בשנת 1978 הוסרה ההגבלה הקיימת בצי האמריקאי על שיבוץ נשים באניות ששימשו כבתי חולים צבאיים בלבד. בשנת 1994 ביטל הקונגרס את ההגבלה על נשים לשרת באניות קרב.

ב-1989 הנחה בית הדין לזכויות אדם בקנדה כי יש לשלב נשים בצבא באופן מלא בעשור הקרוב.

רוב ההכשרות לא היו משותפות, דבר שמנע קידום נשים לתפקידי פיקוד בכירים והביא לכך שאחוז הנשים בתפקידים אלו היה נמוך משמעותית מהאחוז שלהן בצבא בכלל.

מהתמונה הכללית עולה חקיקה שמחייבת את הצבאות לפתוח יותר תפקידים בפני נשים, ואחוז השתתפות כללי שהלך ועלה עד לשנת 2000 בערך ואז התייצב פחות או יותר על אחוז קבוע.

שילוב בלחימה

באופן עקרוני ניתן לחלק את הצבאות לשניים: צבאות שרואים את ייעודם העיקרי בלחימה במתארים שונים – הצבא האמריקאי, הבריטי והצרפתי. לעומתם, מרבית צבאות נאט"ו המערב אירופיים ויתרו על ייעוד עיקרי זה. אבל גם בחלק מהצבאות שפתחו את מקצועות הלחימה ישנם איים קטנים מהם נשים מודרות, יחידות לוחמות שסגורות לנשים כגון חיל הנחתים המלכותי ההולנדי.

למעשה, ב-15 מתוך 22 מדינות ברית נאט"ו לא קיים כיום כל חסם פורמאלי בפני נשים לקבל תפקיד כלשהו או הצבה כלשהי, כולל תפקידי לוחמה ותפקידים על צוללות בקנדה ונורבגיה. צבאות בלגיה, קנדה, דניה, גרמניה, איטליה, נורבגיה, ספרד ושוודיה, פתחו את תפקידי הקרקע בפני נשים, על אף שהיישום בפועל בכל אחת מהמדינות הוא שונה.

לעומת זאת בצבאות ארה"ב, בריטניה וצרפת נשים מנועות מלהתגייס לתפקידים ששייכים לדרג מסתער – קרי, לוחמת חי"ר, כוחות מיוחדים, קומנדו ושריון, ויחידות נוספות שייעודן הוא פעילות קרבית.

בעקבות מלחמת המפרץ הראשונה בה נחשפו נשים לסיכון, בוטל בארה"ב החוק הקובע שנשים לא יוצבו במקומות בעלי סיכון. במקום זאת קבע משרד ההגנה האמריקאי ב-1994 מדיניות שלא השתנתה מאז וקובעת שנשים לא ישרתו מתחת לרמת החטיבה, כזאת אשר עוסקת בלוחמת קרקע ישירה.

גם הצבא הבריטי הודיע במסמך רשמי מ-2002 שכל עוד ייעודו העיקרי הוא לוחמה, הרי שבניגוד לצבאות לוחמים אחרים הוא לא ייכלל נשים בתפקידי לוחמה. וכך הוא מסביר את החלטתו: "מדינות שרואות מלחמה כמטרה אפשרית שלהן, במקום לחשוב על פעולות אחרות כגון שמירת שלום, הינן זהירות יותר בהצבת נשים ביחידות קרביות, כגון למשל ארה"ב."

תמונת המצב בעיראק 2003-2009

בעיראק, עד לפני הכוחות האמריקאים השנה, היה אחוז ההשתתפות הגבוה ביותר של נשים בצבא האמריקני, ועמד במוצק על כ-11-14 אחוזים מכלל 130,000 החיילים הנמצאים שם דרך קבע. עקב מצוקת כוח-אדם בעיראק "כופפו" כמה מפקדים את החוקים שנועדו להרחיק נשים משדה הקרב (כאמור לא ניתן להציב אותן בדרג החטיבתית), ולכן במקום להגדיר נשים מיחידות חימוש, קשר ומודיעין כ"מסופחות" ליחידות לוחמות, דבר שאסר בחוק, הגדירו אותן כ"צמודות" ליחידות אלו, גם אם בפועל דובר בהפעלת היחידות הכוללות נשים יחד עם היחידות הלוחמות כל הזמן. כך, לדוגמה, יחידות קשר חטיבתיות הוצמדו לגדודים קרביים, לכאורה בניגוד לחוק האמריקני. הצבא טען כי אינו זקוק לאישור הקונגרס או לשינוי בחוקים, כיוון שלפני פעולות לחימה יועברו הנשים לאחור. כנגד טענה זו הועלתה הטענה כי מדיניות כזו מנוגדת לחוק ותגרום לכך שיחידות שרגילות להסתמך על יחידות העזר בימים כתיקונם ימצאו את עצמן ללא סיוע ותמיכה בשעת לחימה. ב-2005 החליט מזכיר הצבא פרנסיס הארווי כי נשים גם לא "יוצמדו דרך-קבע ליחידות שלהן מוקצית משימת קרב-ישיר". דו"ח של מכון המחקר RAND מ-2007 הגיע למסקנה כי הצבא עומד בהוראות משרד ההגנה, אולם לא בפקודותיו שלו-

עצמו, וכי מדיניות השמת הנשים בתפקידי שטח אינה ברורה, אינה עקבית, והיא משתנה בהתאם לזרועות השונות. חלק מהקביעות לגבי שירות נשים ביחידות שדה נובעות מהנחות על אופייה של הלחימה המתאימות למלחמה קונבנציונלית בין צבאות ולא ללחימה נגד-חתרנות, וחלק מכיפוף החוקים לעיל נבע מהיעדרו של קו חזית ברור בעיראק, כמו במערכות רבות אחרות נגד חתרנות, בעוד ש"חוק אספין" (שהגביל את פריסת הנשים) התייחס בעיקר למצב של מערכה עם קו חזית מוגדר וברור.

בשנותיה של המלחמה בעיראק היו נשים מעורבות בלחימה, בעיקר כאשר שירות בהן נסעו הותקפו או בתפקידן כשוטרות צבאיות בבגדד, שם אירע שעמדו תחת התקפה, אם כשומרות על בסיס ואם בפטרול של משטרה צבאית בשוק. המקרה הבולט ביותר היה של סמל לי אן הסטר מהמשטרה הצבאית, שזכתה ב-2005 בעיטור "כוכב הכסף" יחד עם שניים מחבריה, על קרב בו השתתפה מול כוח עדיף של מורדים.

למרות הרושם שנוצר כאילו נשים נוטלות חלק מרובה בלחימה, הרי שאחוז הנפגעות מביניהן היה נמוך בהרבה מאחוזן מכלל הכוחות בעיראק. עד סוף ספטמבר 2007 נהרגו בעיראק 84 חיילות אמריקאיות, מהן 56 על ידי האויב. אחוז זה מהווה 2.21 אחוזים מכלל החיילים האמריקאים שנהרגו בעיראק (3,807 חיילים הרוגים, מהם 3,117 בידי האויב). אחוז החיילות שנהרגו בידי האויב מהווה 1.8 אחוזים בלבד ממספר החיילים האמריקאים שנהרגו בידי אויב. כלומר, סיכוייה של חיילת כלשהי בעיראק להיהרג קטנים פי 6-8 בממוצע מאשר של חייל כלשהו בעיראק.

הדבר איננו מעיד על העדר אומץ לב בקרב החיילות, אלא על העדר "הזדמנות" לבוא במגע עם האויב, מכיוון שנשים אינן משרתות ביחידות מסתערות, ולמרות הרעש התקשורתי, גם ביחידות סיוע הנמצאות בסיכון מספרן קטן יחסית. לדוגמה, לפי דו"ח RAND, באפריל 2006 אחוז החיילות המשרתות בעיראק בתפקידי פקידות היה כ-34 אחוז מבעלי התפקידים, בסיוע ושירותים הן היו כ-23 אחוז מכלל בעלי התפקיד, כעשרים אחוז מן הצוות הרפואי, 16 אחוז מבעלי התפקידים בתחום האב"כ, 15 אחוז מכלל הנהגים, 14 אחוז מאנשי המודיעין, ו-11 אחוז מן המשטרה הצבאית, בתפקידי טיסה כלשהן – שירתו שישה אחוזים. בתפקידי יחידות שדה "קלאסיים" היו הרבה פחות נשים: עשר חיילות מתוך 811 אנשי יחידות נ"מ, מעט למעלה מאחוז, 12 חיילות ביחידות ארטילריה מתוך 10,746, חיילת אחת מתוך 6,369 ביחידות שריון (גם היא לא טנקיסטית) ואף לא חיילת אחת ביחידות הנדסה קרבית, חי"ר מכל סוג שהוא או כוחות מיוחדים. האחוזים שונים מעט בתחום הנגדים והקצונה, כמעט בכל מקצוע יש פחות נשים ביחס למספר הנגדים הכולל מאשר חיילות ביחס

לחיילים. האחוז הגבוה ביותר של קצינות הוא של אחיות, וטרניריות וקצינות שלישות (56, 44 ו-38, בהתאמה), ויש באופן יחסי יותר קצינות מאשר חיילות במשטרה צבאית ומודיעין (16 אחוזים בכל אחד מהמקצועות) ובכוחות הנ"מ, שם הנשים מהוות חמישה אחוזים מכלל הקצינים. בכוחות השריון יש קצינה אחת, וכמוה גם בתותחנים, מתוך 1,077 ו-1,627, בהתאמה, ואף לא קצינה אחת בהנדסה קרבית, בחיל הרגלים או בכוחות המיוחדים. מבין כ-14,000 חיילות בעיראק באותה תקופה, כ-2,000 שירתו בדרג חטיבתי, והשאר בדרג אוגדתי ומעלה. רוב החיילות בדרג החטיבתי שרתו בגדודי הסיוע החטיבתיים (BSB). חלקן הגיעו גם לפלוגות הסיוע (לוגיסטיקה, חימוש, הנדסה וכו') הקדמיות (FSC), אולם באחוזים נמוכים יותר, והן היו מנועות מלהיות חלק של יחידה, כמו הנדסה קרבית, העשויה לבצע משימות חיל-רגלים.

בעיה נוספת בצבא האמריקני, שנראה כי הלכה והחמירה עם ריבוי הנשים בתפקידי שדה, היא נושא ההטרדות והתקיפות המיניות. כפי הנראה המצב טוב יותר כיום מאשר בימי מלחמת וייטנאם. אולם למרות ההתקדמות שחלה בעשורים האחרונים ביחס הצבא לנשים ובתכניות מיוחדות ורבות שנועדו להילחם בתופעה, דווח כי חלה עלייה ניכרת בתלונות על תקיפה מינית בתוך הצבא בשנתיים האחרונות, ונטען כי מקרים רבים מושתקים ואינם מדווחים. חיילות גם התלוננו כי הן נתקלות עדיין ביחס של חיילים גברים אליהן כאל "אזרחים מדרגה שנייה", או בחוסר אמון ביכולתן מפני שהן נשים.

לפי רוב המחקרים אחוז החיילות ששירתו בעיראק וסובלות מתסמונות נפשיות כלשהן גבוה יותר מאשר אחוז החיילים, למרות החשיפה הנמוכה יותר ללחימה. ההבדלים תואמים עקרונית את מה שמצאו מחקרים אזרחיים כשהשוו רמות של Post Traumatic Stress Disorder (PTSD) – הלם קרב בשפה העממית – בין גברים לבין נשים, גם בניכוי גורמי טראומה ייחודיים לנשים. עם זאת, הועלתה השערה שאחוז הסובלות מתסמונת פוסט-טראומטית בעיראק גבוה יחסית בגלל אחוז פגיעות קודמות גבוה יותר בין המתגייסות.

סיכום

הוויכוח בצבא ארה"ב באשר למיקומן של נשים ביחידות שדה ממשיך להתנהל במגבלות מסוימות. כמעט ואין שומעים הצעות רציניות לפתוח מקצועות כמו שריון וחי"ר בפני נשים, והוויכוח מתמקד בעיקר בשאלה האם יש לאפשר לנשים לשרת ביחידות שדה בתפקידים שאינם תפקידים מהסוג לעיל, אלא תפקידי סיוע – חובשות, נהגות, מכונאיות, וכן הלאה. בשיחות פרטיות עם קצינים אמריקנים מתברר שהם מוטרדים במידה רבה יותר מנושא היחס או השינוי של היחס לשירות ההומואים – שינוי של המדיניות הנוכחית של "אל תספר ואנחנו

לא נשאל" – מאשר מהגישה לנשים. עובדה זו מהווה אינדיקציה נוספת לכך שאין לחץ רציני כיום לשנות בצורה משמעותית את המדיניות בנושא זה. הבעיה או הפרדוקס שהצבא האמריקאי מתמודד איתו הוא שמצד אחד קווי החזית במערכות האחרונות דה פקטו לא קיימים, אין מדובר במערכות קונבנציונליות אלא במלחמה נגד ארגוני טרור וגרילה. בנוסף, יש מחסור בכוח אדם ולכן המפקדים מעלימים עין כשהמציאות בשטח מחייבת אותם להסתייע בכל כוח אדם שעומד לרשותם, גבר או אישה. השאלה בעתיד לא תהיה "האם נשים משתתפות בלחימה", אלא "באלו תפקידים משתתפות הנשים בלחימה?". כך תיווצר לגיטימציה חוקית ללא-עוררין למצב הקיים בעיראק, בו נשים, על אף שבאחוזים נמוכים בהרבה מעמיתיהן הגברים, נמצאות בשטחי לחימה ובסיכון, והצבא לא יאלץ להסתבך בפרשנויות חוקיות ולהתלבט מהו סיפוח ומהי הצמדה, או לעקוף את הוראות מזכיר הצבא. מצד שני, לא צפויה עלייה ניכרת באחוז הנשים בתפקידי לחימה, ולא סביר שזרועות כגון המארינס, שביטלו ב-2002 את הטירונות המעורבת ומגבילות נשים בשטח יותר מזרועות אחרות, ישנו את מדיניותן.

הנתונים מראים שככל שהצבאות מתרחקים מייעודם המקורי, קרי, להוות בראש וראשונה כוחות המאומנים והמיועדים ללחימה, הרי שמספר התפקידים הקרביים הפתוחים בפני נשים עולה בהדרגה עד כדי פתיחת כל התפקידים. המשותף לצבאות הנ"ל, שהם צבאות שהסיטו את ייעודם העיקרי מלוחמה למשימות שונות כגון משימות שלום ומשימות שיטור. בפועל הם אינם צבאות לוחמים, הם כוחות שיטור מתוחכמים שיעודם הוא שליחת כוחות שלום, או יציאה למבצעי ייצוב וסיוע לכוחות קואליציה אחרים שנושאים בנטל הלחימה. כלומר, ככל שמרכיב הלחימה הולך ומצטמצם גוברת הנוכחות הנשית, שכן הצבא הופך לעוד מקום עבודה כמו משטרה או מכבי אש. באופן כללי ניתן להצביע על מגמת "העלמות" של הצבאות בעולם המערבי, אבל גם אז אחוז הנשים בצבא גדל עד לנקודה מסוימת ואז מתייצב ונשאר קבוע. גם בצבאות של משימות שלום השירות ממושך וכולל משימות מעבר לים שדורשות במקרים רבים ויתור על האמהות. בכל מקרה זוהי עבודה קשה בתנאים קשים שהרבה נשים לא מוכנות לעשות. (הרי גם במכבי האש או עבודות בניין פיזיות אחוז הנשים נופל בהרבה ממספרן באוכלוסייה).

לעומת זאת, הצבאות שעדיין לוחמים במערב, כמו הצבא האמריקני או הצבא הבריטי, רואים היום הרבה לחימה בפועל. מבצעים צבאיים כמו פלוגיה או אנקונדה הם מבצעי לחימה בתנאים קשים מאוד, ולכן צבאות אלו אינם מוצאים הצדקה לפתוח את תפקידי הלחימה בפני נשים.

מוכנות צה"ל למלחמה בהיבט שילוב נשים בתפקידי לחימה

רז שגיא

פרוץ התהליך

בעקבות בג"ץ שהגישה אליס מילר בשנת 1996, הורה בית המשפט העליון לצה"ל לאפשר לנשים לעבור את הגיבוש לקורס טיס במסגרת ניסוי מבוקר בשילוב טייסות. בית המשפט קבע כתנאי, כי השילוב יבוצע בכפוף לכך שלא תיפגע מוכנות צה"ל למלחמה. זו הייתה יריית הפתיחה. בשנת 2001 חוקק תיקון לחוק שירות הביטחון ולפיו יתבצע שילוב חיילות תוך התחשבות "באופיו ובמהותו של התפקיד". מאז ממשיכה מגמה של שילוב חיילות ביחידות לוחמות בצה"ל, כמו גם עירוב ההכשרות והקורסים. בשנת 2001 בוטל חיל הנשים ובמקומו הוקם היוה"ל"ן (יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים). גוף זה מרכז באופן בלעדי את הידע המגדרי, מבצע מחקרים, מוציא פרסומים, מרצה לכלל צה"ל ומיישם את מסקנותיו.

כיום פתוחים בפני חיילות כתשעים אחוז מהתפקידים בצה"ל. המקומות היחידים בהם אין חיילות הם חטיבות השריון, חטיבות החי"ר, גדודי ההנדסה הקרבית, ספינות חיל הים (למעט חובלות) ויחידות מיוחדות. אולם גם ביחידות אלה משרתות קצינות וחיילות בתפקידי לחימה ותומכות לחימה (חימוש, שלישות, קשר, אג"מ ומודיעין). ברוב גדודי החי"ר משובצות כבר היום קצינות מבצעים, ובחלקם יש קצינות קשר וקצינות מודיעין. תפקידים אלה מהווים חלק אינטגרלי מחוליית פיקוד (חפ"ק) מפקד הגדוד (מג"ד) אשר משתתפת באופן פעיל בלחימה. יתר על כן, מרבית ההכשרות והקורסים בצה"ל נערכים בצורה מעורבת, ובהם קורסי קצינים המכשירים קצינים ליחידות לוחמות.

מגמת השילוב

החל משנת 2002, מתרחבת מגמת שילוב חיילות ביחידות לוחמות בכלל החילות, בהובלת היוה"ל"ן. תהליך זה מתאפיין בהעדר תכנון והפקת משמעויות בהיבט המבצעי, וללא ביקורת ומעקב של הגופים שנועדו לכך, כמו אגף התכנון ואגף המבצעים בצה"ל. במאמרים שמפורסמים באתר יוה"ל"ן, נראה כי תהליך השילוב נעשה בעיקר מתוך השקפת עולם (במקרה דן פמיניסטית), אשר מעוניינת להשתמש בצה"ל ככלי לקידום מטרות חברתיות. קידום המטרות

מתבצע כאמור בתוך הצבא, תוך התעלמות מהיבטים צבאיים-מקצועיים, אשר משפיעים בצורה ישירה ועקיפה על הכשירות המבצעית של היחידות. למעשה, לא בוצע בצה"ל מחקר בנושא "מוכנות צה"ל למלחמה בהיבט שילוב נשים ביחידות לוחמות" למרות המשך פתיחת מרבית התפקידים בפני נשים.

כחלק מתפיסת עולם הרואה בצה"ל ארגון חברתי, נערך כל העת שיתוף פעולה בין היוהלי"ן לבין חוקרות פמיניסטיות. שיתוף פעולה זה הניב מחקרים ומאמרים שעל רבים מהם מתבססים פרסומי היוהלי"ן. הרקע של חלקן המרכזי של החוקרות אשר מאמריהן מתנוססים באתר היוהלי"ן הינו פמיניסטי רדיקלי. חלקן אף תומכות בגלוי בסרבנות ושותפות לפעילות המעודדת השתמטות וסירוב. מעורבותן המשמעותית בתהליך הצבאי ותמיכתן בגילויי סרבנות והשתמטות מעלה סימן שאלה, הן על מטרות המחקרים והן על מסקנותיהם.

בחירת תוצאות

שאלת הצורך בשילוב עולה ביתר שאת כאשר בודקים את השילוב הלכה למעשה. בתחקירים שונים שנערכו למפקדים וללוחמות עולה תמונה קודרת בנוגע לשילוב הנשים בתפקידי לחימה בצה"ל. להלן מספר דוגמאות:

1. כושר קרבי לקוי:

"אני אומרת שכואב לי מכריחים אותי להמשיך, ואני אומרת, אני לא רוצה להיות נכה" (לוחמת נ"מ, פברואר 2005, מתוך חוברת היוהלי"ן "נלחמות להילחם").

"אם יש "פרש תורכי" [שם הקוד לנוהל מרדף אחרי מסתננים בגבול] זה יכול להמשך ארבעה-חמישה ימים ברגל. רוב הגברים יעמדו בזה, אבל רוב הלוחמות לא יעמדו בזה, הן תיפולנה מהרגליים" (סמב"ץ מג"ב, מאי 2004, "נלחמות להילחם").

גדוד גרניט 932, יחידת מעברים 645, בפעילות מבצעית: ויתור על ציוד חובה (שכפ"ץ, אפוד קרמי) לחיילות בפעילות מבצעית.

2. הורדת רף אימונים:

בה"ד 1: קריטריונים שונים ללוחמים ולוחמות, בבוחן כניסה, בניוטים ובבחנים מסכמים בבחינת "העדפה מתקנת" לנשים. דרישות שונות בניוטים ובריצות אפוד: צוערים: 5 מחסניות + 2 מימיות, צוערות: 2 מחסניות + מימיה אחת בלבד. רף שונה בכל הפרמטרים בבחנים "בראור" ו"לורן" (בחני כושר גופני).

נשים וביטחון לאומי

גדוד הקרקל: "קצב ההליכה הואט, הפק"לים הוקטנו... תכנית האימונים בפלוגות המעורבות תותאם לסרגל המאמצים של הטירוניות" (יעל לוי, במחנה, 6.8.2004).

קורס קציני קשר ייעודי: גיבוש שונה למלש"בים ולמלש"ביות: הצוערים והצוערות מוכשרים לכאורה לאותו תפקיד ואותן המשימות שמיועד קצין הקשר לבצע בסיום הכשרתו, אך למעשה ההכשרות מתבצעות באופן שונה לחלוטין.

3. פגיעה רפואית בלוחמות:

קרקל: שיעור שבירי המאמץ בפלוגה בזמן ההכשרה היה כ-22%, דבר שהביא לאי-עמידה במשימות הפיזיות בהכשרה.

לוחמות (א', ש', ת') מגדוד 76 בשיחה בביקור ביחידה (2006): "יש הרבה מאוד בנות עם בעיות רפואיות... כשהגענו לכאן הכול התנפץ. תוך חודשיים שלושה – מתוך שלושים בנות נשארו אולי שבע. לי יש צניחת רחם, לחברה שלי גם, עוד בנות עם שבירי הליכה באגן". (עדות מביקורת שר הביטחון).

4. פגיעה בלכידות היחידה:

מג"ד 76 בעת ביקור יוה"ל"ן ביחידה: "אחד הגורמים העיקריים להורדת המוטיבציה של הבנים ביחידה (65%) הינה הלוחמות ביחידה. נוצרת לנו בעיה רצינית של רוב בנים מדוכאים, שאינם מתפקדים על הצד הטוב ביותר לביצוע המשימות, בין השאר כי אינם סומכים על הלוחמות ביחידה. כלומר, יש קושי במיצוי הכוחות בגדוד בעקבות המצאות הלוחמות ביחידה".

גדוד 76: "אחת הבעיות הקשות כאן זה שבשיבוצים לשמירות אנחנו הרבה פעמים מסתבכים, כי יוצא שבת לא תשמור עם בן מסוים כי הם נפרדו שבוע לפני או כל מיני דברים כאלה..." (מתוך שיחה עם אורלי, מכ"ת בגדוד 76, פלוגה א').

גדוד תצפיתניות פיקוד מרכז: "הלוחמים מתחרים ביניהם מי יזכה לשמור עם החיילות בעמדה הצפופה" (איתי אשר, 5.2.2006).

5. כשלים מבצעיים:

קמני"ת גדוד 93 ("חרוב") לא נכנסה למבצעים בעיר שכם עם המג"ד, על פי בקשתה, לאחר אירוע בו בוצע ירי על החפ"ק (2006).

במקרים רבים, שוטרות שומרות במחסומים עם שכפ"ץ רגיל ולא קרמי, עקב משקל הציוד ובעיות רפואיות נפוצות בקרב החיילות. (יחידת המעברים 645, ביקורת שר הביטחון – 2006).

רופאת גדוד 52 שהתה שבועיים בשטח עם צוות טנקבולנס במהלך מלחמת לבנון השנייה. הרופאה וצוות הטנק נאלצו לעשות את צרכיהם בטנק. הרופאה אמרה שלמעשה אין אפשרות לאישה לשהות בתנאים אלו במלחמה.

מסתבר כי תהליך שילוב החיילות ביחידות הלוחמות גורם לכשלים משמעותיים, אשר באים לידי ביטוי בשני היבטים:

ההיבט הפיזיולוגי – מבחנים פיזיולוגיים שבוצעו בארץ ובחול מצביעים על פער משמעותי בכושר הגופני וביכולות הפיזיות של החיילות, הן ביחס ללוחמים והן ביחס לנדרש מהגדרות התפקיד. מציאות זאת הובילה לתוצאה כפולה: מחד גיסא, הורדת רף האימונים והדרישות המקצועיות הנדרשים מחייל ומלוחם (על מנת להתאימם ליכולתן של החיילות) ומאידך גיסא, ריבוי פציעות אצל אותן חיילות, דבר הפוגע בכשירות היחידה (מעבר לנזק הגופני אשר נגרם לחיילת עצמה).

פגיעה בלכידות היחידה – עירוב בין חיילים לחיילות, ביחידות בהן קיימת אינטנסיביות חברתית גבוהה ביותר, מעצים את המתח המיני ומוביל לערעור לכידות היחידה, שהיא המרכיב החשוב ביותר להצלחה מבצעית. זאת ועוד, הימצאותם של חיילים וחיילות יחד, באימונים ובפעילות מבצעית שוטפת, גורמת לפגיעה בכבוד האדם ובצנעת הפרט, הן של החיילים והן של החיילות.

כשלים אלו משתלבים יחד לכדי פגיעה בכשירותו של צה"ל ובמוכנותו ללחימה. נכון להיום ממדי הפגיעה בצה"ל נמוכים, ולמרות זאת, ניתן לראות סימנים לפגיעה ולשיבושים בפעילות המבצעית באיו"ש ואף במלחמת לבנון השנייה. סימנים אלו מלמדים על העלול להתרחש אם יתממש חזון היוה"ל"ן לשילוב נשים בכלל יחידות צה"ל.

שילוב נשים בצבאות זרים

שילוב נשים בצבא האמריקאי והבדיקה המעמיקה שערך הצבא הבריטי בנוגע לאפשרות לשלב נשים כלוחמות, הניבו את אותה התוצאה. ארה"ב ובריטניה, הצבאות המרכזיים בעולם הלוחמים במתארים דומים ללחימת צה"ל, עוסקים כבר זמן רב בהפקת לקחים משילוב חיילות ביחידות לוחמות. בשנים האחרונות התפתחה ספרות ענפה העוסקת בנושא, הכוללת דו"חות רשמיים, מחקרים, ספרים ומאמרים המציגים עמדה ברורה נגד שילוב חיילות ביחידות לוחמות אשר להן מגע קרקעי ישיר עם אויב.

צבא ארה"ב הפיק לקחים, הגביל את שילוב החיילות בחזית וייסד מערכת מאזנת ומבקרת לתהליך השילוב. הצבא הבריטי הגיע למסקנות דומות בשנת 2002. כיום אין בצבא ארה"ב ובצבא בריטניה חיילות שיעודן ותפקידן להיות במגע לחימה ישירה עם אויב, ביחידות מתמרנות ביבשה בחטיבות המקבילות לצה"ל במשימותיהן.

נראה כי מידע זה לא הוצג בפני קציני צה"ל ומקבלי ההחלטות, לא בדיונים ולא בשלב קבלת ההחלטות. תהליך השילוב בצה"ל בוצע תוך הצגת חומר חד-צדדי התומך בשילוב נשים, יחד עם הצגת עובדות לא רלוונטיות מצבאות שאינם לוחמים בפועל, וללא הבנת המשמעויות מצבאות ארה"ב ובריטניה.

המחקר המרכזי והחשוב ביותר בתחום לוחמת נשים נערך בארה"ב בשנת 1992 בידי וועדה שמינה הנשיא בוש לבחון את הנושא. ממצאי הוועדה, שכיסו את כל ההיבטים האפשריים של הנושא: צבאיים, רפואיים, סוציולוגיים, תרבותיים, משפטיים ועוד, הפכו לבסיס של כל הספרות המקצועית שהתפתחה בהמשך בתחום זה.

מחקרה של הוועדה היה חסר תקדים בעומקו וברוחבו. הוועדה קיבלה יותר מ-11,000 מכתבים, שמעה עדויות ברחבי ארה"ב, חקרה את ניסיונם של צבאות נוספים, שמעה את דעותיהם של אנשי צבא בדימוס ובשירות פעיל בכוחות המזוינים של ארה"ב, ואף ערכה שלושה סקרים על תפקידן של נשים בצבא, סקר אחד בקרב הציבור האמריקני הרחב, סקר אחד בקרב חתך של אנשי צבא בלבד וסקר נוסף בקרב קצינים בכירים בגמלאות.

בעקבות ממצאיה, הגיעה הוועדה למסקנות משמעותיות בתחום השילוב המגדרי ולוחמת נשים. בין מסקנותיה ניתן למנות את הנקודות הבאות:

1. התנגדות למכסות וזכויות יתר: הוועדה מצאה ששימוש במכסות "העדפה מתקנת" פוגע ביעילות היחידות ומסכן את המורל והלכידות של הצבא.

2. הפרדה בין כושר כללי לכושר מקצועי ספציפי: הוועדה הכריעה שיש להפריד בין קריטריונים לכושר כללי, שצריכים להתאים לסולם מאמצים נפרד לגברים ונשים, לבין כושר מקצועי ספציפי שצריך להיות "נטרלי למגדר" כדי להתאים את הכושר לדרישות המקצועיות של כל תחום, מאחר ונמצא שנשים נמצאות בעמדת נחיתות ברורה בעת ביצוע משימות צבאיות המחייבות רמה גבוהה של חוזק שרירי וכושר אירובי. לכן קבעה הוועדה שחשוב שסטנדרטים הקשורים להתמחות לא יהיו מנורמלים על פי מגדר.

3. קריאה לשמר את "כלל הסיכון" אשר קובע שהסיכונים של לוחמה ישירה, חשיפה לאש עוינת או נפילה בשבי הם קריטריונים נאותים לסגירה של

תפקידים או יחידות שאינם קרביים בפני נשים.

4. הכרעת הוועדה להדיר נשים מלוחמה קרקעית: הוועדה הכריעה בסוגיית הדרת נשים מתפקידים ויחידות של לוחמה קרקעית ישירה והמליצה לעגן בחוק את מדיניות השירות הקיימת, אשר מתייחסת להדרה מלוחמה קרקעית ישירה. הוועדה הגיעה למסקנה כי חיי היומיום של חייל החי"ר, בנסיבות של לוחמה, הם חיים של מאמץ גופני בלתי פוסק, תוך חשיפה בלתי נמנעת לסכנת פציעה, נפילה בשבי ומוות. הוועדה למדה שלמרות ההתקדמות הטכנולוגית, לוחמת קרקע אינה פחות מסוכנת ותובענית מבחינה גופנית, מאשר הייתה בעשורים הקודמים. העדויות שהונחו בפני הוועדה הצביעו בבירור על הבדלים פיזיולוגיים בין גברים לבין נשים. הבדלים אלו הציבו את הנשים במצב של חסרון פיזיולוגי ברור בעת ביצוע משימות הדורשות רמה גבוהה של כוח שרירי וכושר אירובי, כמו קרבות פנים אל פנים, חפירה, נשיאת משאות כבדים, הנפה ומשימות אחרות שיש להן תפקיד מרכזי בלוחמה קרקעית.

הוועדה שמעה עדויות אשר מראות בצורה ברורה שלכידות היחידה עלולה להיפגע מהחדרתו של אלמנט כלשהו הגורע מהימצאות מרכיבי מפתח כמו ביטחון הדדי, שותפות החוויה ויחס שוויוני, במיוחד כתוצאה של חוסר יכולתן של נשים לשאת את העומסים הגופניים הנדרשים מכל חבר ביחידת לוחמה ואי-עמידתן בסטנדרטים גופניים של סיבולת ועמידות. גורמים נוספים המחייבים הדרת נשים מיחידות קרביות הם האינטימיות הכפויה והעדר פרטיות בשדה הקרב, ערכים מערביים מסורתיים לפיהם חשים גברים אחריות להגן על נשים, והריון. האפשרות של קיום מערכות יחסים מיניות ביחידות קרקע הנמצאות במגע לוחמה ישיר עם האויב נחשבה כדיספונקציונלית וכמעמסה על מנהיגי יחידות קטנות של לוחמה קרקעית, מש"קים, סגנים וסרנים, בביצוע המשימות הצבאיות שלהם.

לוחמה קרקעית כרוכה בסיכון גבוה של נפילה בשבי האויב. הוועדה שמעה עדויות של נציגי מחלקת ההגנה ושבווי מלחמה שהצביעו על כך שהתעללות בנשים שתיפולנה בשבי האויב יכולה להשפיע באופן שלילי על השבויים הזכרים.

קבוצה נפרדת של חמישה מחברי הוועדה מציגה בחלקו השני של הדו"ח מסקנות מרכזיות:

- טובת הצבא וצרכי הביטחון גוברים על טובתם וצרכיהם של יחידים: בהכשרה קרבית ובמלחמה, רצונותיו של היחיד, האינטרסים שלו או שאיפות הקריירה שלו, כפופים לחלוטין להשגת המטרה הצבאית. חיזוק יכולתן של יחידות קרביות הוא התמצית של המוכנות הצבאית. שאלת המפתח בהכנה

לניצחון ולהישרדות בקרב, אינה מה הוא הדבר הטוב ביותר ליחיד, אלא מהו הדבר הטוב ביותר עבור היחידה ועבור הצבא ככלל.

• אין להשוות בין שירות צבאי לתעסוקה אזרחית: החברה האזרחית אוסרת אפליה בתעסוקה. אולם כדי לבנות יחידות לוחמות, חייב הצבא להיות מסוגל לבחור את אלו המסוגלים להילחם ולנצח בקרב בצורה הטובה ביותר. חוסר היכולת של חבר כלשהו בקבוצה לעמוד ברמות הנדרשות מהכלל בשדה הקרב, יכול להוות סיכון ישיר לחייהם של אחרים ולהגשמת המטרה הצבאית. צרכי הצבא חייבים לקבל קדימות על פני כל השיקולים האחרים, כולל סיכויי הקריירה של אנשי צבא אינדיבידואלים. החברה האזרחית מגינה על זכויותיהם של יחידים, אך הצבא, המגן על החברה האזרחית, חייב לפעול על פי כללים שונים. הגנרל בדימוס של צבא היבשה, נורמן שוורצקופף, מפקדם לשעבר של מבצעי "מגן המדבר" ו"סופת המדבר", ביטא את דעתם של אמריקנים רבים כשהכריז: "ההחלטות ביחס לתפקידים שצריכות נשים למלא במלחמה חייבות להתבסס על סטנדרטים צבאיים ולא על זכויות הנשים".

שילוב נשים בלוחמה פוגע בערכי יסוד של החברה, ובמיוחד בערך לפיו "גברים טובים מכבדים נשים ומגנים עליהן".

• המסקנה נגד הצבת נשים בתפקידי לוחמה נובעת משיקולי מוכנות, לכידות ואפקטיביות: למרות שהיו שטענו שהשפעות שליליות ועומסים נוספים על יחידות קרביות מוצדקים מטעמים של הזדמנות שווה, כמעט אף אחד לא טען שהם מוצדקים על בסיס של צורך צבאי. אין להתעלם ממאות שנים של ניסיון צבאי אם לא הייתה עמידה בנטל ההוכחה של הצורך בנשים בצבא.

• הוועדה לא שמעה שום עדות משכנעת לכך שהצבא זקוק לנשים כדי להילחם את מלחמותיו.

• נטל ההוכחה צריך ליפול על מצדדי השילוב. חבר הוועדה צ'רלו מוסקוס קבע בהצהרה קצרה בפני הוועדה: "העלית שאלה, אדוני יושב הראש, היכן צריך להיות נטל ההוכחה. כאשר כל שאר התנאים שווים, אתה אומר, ובכן, הניחו לשוויון ההזדמנויות לגבור. ובכן, מרבית העדויות ששמענו כאן – ותהיה מידה מסוימת של מחלוקת לגבי היקפן – הצביעו על כך שיחידות משולבות מגדר, במיוחד ככל שהן מתקרבות לאזורי לוחמה, סובלות משיעורי פריסה נמוכים יותר, שחיקה גבוהה יותר, פחות כוח פיזי, יותר פעילות מינית, עלויות גבוהות יותר, וכו'". נטל ההוכחה צריך לחול על הצד הטוען ששוויון הזדמנויות הוא בעל משמעות כה גדולה, שאנו נרצה לבטל כמה מן העלויות האלו. עלויות אלו הן סדרה של תולדות ובעיות שינבעו בסופו של דבר מהתעלמות מאופייה של מלחמה ומהמשמעות הצבאית של ההבדלים בין גברים לבין נשים.

הצטברות של בעיות, כמו אלו שתיאר חבר הוועדה מוסקוס, תשפיע השפעה הרסנית עצומה על המוכנות הקרבית, לכידות היחידה והאפקטיביות הצבאית.

הטיפול בנושאים אלו הובילה את הוועדה להתמקדות, הערכה וקביעה של המשמעות הצבאית של הבדלים רבים בין המינים והמטרה העליונה של שליחות הכוחות המזוינים. מזכיר ההגנה ריצ'רד צ'ייני, חזר וקבע את המוקד של הצבא האמריקני ביום 26 למרץ 1992:

"חשוב שנזכור שמה שהתבקשנו לעשות כאן במחלקת ההגנה זה להגן על האומה. סיבת הקיום היחידה שלנו היא להתכונן להילחם ולנצח במלחמות. אנחנו לא סוכנות לרווחה חברתית. אנחנו לא סוכנות המופעלת על בסיס מה שנראה כהגיוני ביחס לדאגה של חבר קונגרס כלשהו בבית במחוז שלו. מדובר בארגון צבאי. ההחלטות שאנו מקבלים חייבות להתקבל על בסיס סוגי השיקולים הללו ורק סוגי השיקולים הללו."

וועדת שגב

בראשית 2007 מונתה על-ידי היוה"ל"ן ועדה "לעיצוב שירות הנשים בצה"ל בראיית העשור הבא" בראשות האלוף (מיל') יהודה שגב. חלק ממסקנות הוועדה מתבססות על תיאוריית ה-GM (ג'נדר מיינסטרימינג; אסטרטגיה לקידום שוויון בין המינים באמצעות הכללה של נקודת מבט מגדרית בכל תחומי החיים ובכל דרגי קבלת ההחלטות). בדיקה מקיפה מורה כי לא קיימים מחקרים המתארים ניסיונות ליישום תיאוריה שוויונית זו בשום ארגון לוחם, אדרבה, לא נמצא בכל העולם ולו צבא לוחם אחד, אשר יישם תיאוריה שכזו הלכה למעשה.

הוועדה לא חקרה כשלים שהתגלו בצה"ל בנושא "שילוב חיילות ביחידות לוחמות" כגון גדוד ה"קרקל" וגדודי האב"כ. זאת ועוד, הוועדה לא דנה בלקחי מלחמת לבנון השנייה, בה נוצרו כשלים בשילוב נשים בלחימה. למעשה, הוועדה קיבלה המלצות לעתיד ללא תחקיר מקיף וללא הפקת לקחים מניסיון העבר.

- בדו"ח הוועדה חסרה התייחסות למחקרים ומאמרים אשר מצביעים על סיבות לאי-שילוב חיילות ביחידות לוחמות.

- דו"ח הוועדה לא התייחס כלל לדו"חות הפיזיולוגיים שפורסמו לאחרונה על-ידי חיל הרפואה, ולמחקרים דומים שנערכו בצבאות ארה"ב ובריטניה.

- הדו"ח לא בוחן סטטיסטיקה של פגיעות פיזיולוגיות, בעיות משמעת מוגברות על רקע של מתח מיני ואחוזי נשירת לוחמות מהקריירה הצבאית.

- וועדת שגב לא עסקה בסוגיית המילואים, על אף מרכזיותה וחשיבותה בצה"ל (כ-40,000 חיילות הוצבו במילואים בארבע השנים האחרונות). לא נלקחו בחשבון מצבים של הריונות ולידה, וסיטואציות בהן שני בני הזוג יזומנו לשירות מילואים.

שוב, ניתן לראות כיצד "מדיניות השילוב" אשר מובלת על ידי היוה"ל, מתעלמת ממידע רב, ומעמידה בסימן שאלה את סיכויי שילוב הבנות ביחידות לוחמות. נראה כי יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים מעדיפה את ערך "השוויון בין המינים" על פני הצורך לכשירות המבצעית ויכולתו הקרבית של צה"ל.

סיכום

בשנת 2002 בחן מבקר המדינה את שילוב החיילות במקצועות לחימה בצה"ל. ממסקנות הדו"ח עולה, בין היתר, כי פתיחת מקצועות לחיילות ושילובן נעשה ללא ניתוח מסודר של המאפיינים וללא עבודת מטה מקיפה. בנוסף, לא נערך מחקר פיזיולוגי מקיף באשר לאפשרות הפיזית לשילוב חיילות. דו"ח המבקר משנת 2006 חוזר וקובע כי ליקויים אלו לא זכו לתיקון מלא, ועדיין קיימים פערי ידע ומחקר.

נראה כי מדיניות היוה"ל להצליח ובכל מחיר ב"משימת השילוב" מביאה לפגיעה בכשירותו של צה"ל ובמוכנותו למלחמה. ההצגה החד-צדדית הובילה ליישום בפועל של השילוב, ללא מערכת איזונים, בקרה ופיקוח. אם לא די בזאת, באה מלחמת לבנון השנייה וסתרה הלכה למעשה את מעשה השילוב, בעיני המפקדים ובעיקר בעיני הלוחמות עצמן. כישלון הניסוי בשילוב נשים נגרם מחוסר במדיניות לשילוב נשים בתפקידי לחימה, הגדרת תחומי אחריות ומערכת קידוד תפקידים לבחינת אופן ודרך הצבתן והפעלתן. על מנת לשנות את המצב יש להטיל את מלאכת הובלת השילוב על אגף המבצעים ואגף תכנון, כסמכות מרכזית. מהלך השילוב יתבסס על מהותו, ייעודו ומטרתו של צה"ל כארגון לוחם. יש לקבוע מערכת משולבת לצורכי מעקב ובקרה (בו"מ, מקרפ"ר, ממד"ה, מז"י ועוד) לבחינת התהליך, מתחילתו. עלינו לקבוע סרגל מדידה לקביעת גבולות אטימים, ולסינון שגיאות שיבוץ כוללניות. סרגל הקידוד יפסול וידיר נשים מתפקידים מוגדרים, בדומה לסרגל הקידוד אשר מפרט את מדיניות צבא ארה"ב בנוגע להצבת חיילות בזרועות הצבא. התקנה קובעת מהם התפקידים שמוגדרים כסגורים בפני נשים (P1), בהתאם להגדרת לוחמת קרקע ישירה. תפקידים יקודדו כסגורים (P1) אם תחום ההתמחות או התפקיד מחייבים עיסוק שגרתי בלוחמה ישירה; התפקיד נמצא בגודל או ביחידה קטנה יותר שיש לה משימה של עיסוק שגרתי בלוחמה ישירה; התפקיד נמצא ביחידה

המתמקמת באופן שגרתי עם יחידות בגודל גדוד או יחידות קטנות יותר שהוטלה עליהם משימה לעסוק בלוחמה ישירה; התפקיד הוא בחלק מיחידה המתמקמת באופן שגרתי עם גדוד או יחידה קטנה יותר שיש להם משימת לוחמה ישירה.

- תחום ההתמחות של היחידה ומשימותיה מחייבים "מגע ישיר עם האויב" (התעמתות עם האויב באמצעות כלי נשק ישירים והיחשפות לאש עוינת, או סבירות למגע "פנים מול פנים" עם כוח עוין).

- מטלות התפקיד מוגדרות קשות, או קשות מאוד מבחינה פיזית (על-פי "מפתח" שיקבע חיל הרפואה).

- הכשרה ואימונים, אשר גורמים פגיעה גופנית, או נפשית, בנשים (באופן ניכר ביחס לפגיעות פיזיולוגיות בגברים, באותו תפקיד).

- אופי היחידה מבוסס על לכידות (מחויבות הדדית, זהות קבוצתית ויתר התחושות הקושרות יחידים לקבוצה הראשונית), ולחלופין פוסל כמובן גם שילוב גברים ביחידות נשים.

- הסדרי המגורים, צנעת הפרט ושאר תנאי השירות, יקרים באופן משמעותי לצורך חיים משותפים ראויים, לבני שני המינים (כולל בשלב ההכשרה).

הגדרת הסרגל לא תמנע את הביקורת, אולם תציג דרך התמודדות הגיונית, מובנת, מבוססת וראויה למצב שנוצר. הדרת נשים מתפקידי לחימה, בכפוף לסרגל, גם תוכיח הגיון ומחשבה בנוגע לתיקון, וגם תפחית באופן משמעותי את הפגיעה המיותרת בנשים (המועמדות לשירות ביטחון והמשרתות בסדיר ובמילואים), מכל הבחינות.

צה"ל אינו תאגיד, הגנה על מדינת ישראל אינה תעסוקה, ולהיות לוחם זו לא משרה! במצב הנתון, אין לישראל את הפריבילגיה לבחון עד כמה ובאיזה תחום ניתן לשנות את הצבא, בלא להפוך אותו למשהו שאינו צבא. וכפי שאמר ריצ'רד גבריאל – "לא יעזור לנו הרבה אם המשרתים בצבאנו המובס, יהיו כולם שווים. ההיסטוריה תתייחס אלינו כפי שהיינו – מוזרות חברתית שנכשלה".

“האוכל נורא והמנות קטנות מדי”

דפנה שמורק-נתניהו

בעקבות מאבק שהובילו פמיניסטיות מגדריות, ובראשן פרופ' נעמי חזן, בעבר ח"כ מטעם מרצ וכיום נשיאת הקרן החדשה לישראל, בוטל חיל הנשים בצה"ל. החיילות שולבו בחילות בהם הן משרתות, וכיום הן כפופות למפקדיהן הישירים. לכאורה, מדובר בצעד גדול לשילובן של נשים בצה"ל.

אולם, למרות הסמאות בזכות שוויון נשים ושילובן, מניידות אותנו הפמיניסטיות המגדריות כרצונן, בין שילוב נשים ובין הדגשת מגדריותן הנפרדת. וכך, ביום שבו מת, בשם השילוב המגדרי, התפקיד של קצינת ח"ן ראשית, נולד תפקיד היוה"ל"ן – יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים – המכוון רק לענייני נשים ואשר אחד מיעדיו המוצהרים הוא "ליווי עבודות מטה ושינויים ארגוניים בתוך צה"ל לשם מתן נקודת המבט המגדרית".

את "נקודת המבט המגדרית" מספקות ליוה"ל"ן, ובאמצעותה לחיילים ולחיילות ולמפקדים ולמפקדות בצה"ל, מספר נשים – המשמשות הן כחוקרות מטעם יוה"ל"ן, הן כמרצות בצה"ל והן כמשתתפות בכנסים מגדריים הנערכים בתוך בסיסי צה"ל. בין הפמיניסטיות המובילות המלוות את יוה"ל"ן ניתן למצוא את פרופ' נעמי חזן, ד"ר אורנה ששון-לוי, פרופ' חנה הרצוג, ד"ר אורלי לובין, פרופ' חנה נווה – אשר במקביל תומכות גם בסרבנות גיוס; חנה הרצוג – החתומה על עצומה נגד "טיהור אתני" בפלסטינים שמבצעת כביכול ממשלת ישראל; ד"ר דיאנה דולב – החתומה על עצומה לשחרור טלי פחימה; גבי אורית קמיר – החתומה על "מסמך אולגה" ("קול קורא: למען אמת ופיוס, למען שוויון ושותפות") משנת 2004, אשר קובע בין היתר כי מדינת ישראל "כוננה מבנה קולוניאלי, המשלב יסודות מובהקים של אפרטהייד עם שרירות לב של כיבוש צבאי אכזרי"; וכן פרופ' אסתר הרצוג, אסתר הרצוג, אורנה ששון-לוי, אורלי לובין ודיאנה דולב חתומות על עצומה נגד התכנית "סגן אלוף לכל בית ספר" מטעם חיל החינוך, שבמסגרתה ליווה קצין בדרגת סא"ל תלמידים מכיתה י' עד לגיוסם לצה"ל ב-74 בתי ספר. אורנה ששון-לוי אף מעידה על עצמה כי היא "פעילת שלום בקהילה הפוליטית הקטנה" של השמאל הירושלמי.

חלק ניכר ממנווטות יוה"ל"ן נוטלות חלק פעיל בפעילויות "קואליציית נשים לשלום", שבמימון הקרן החדשה לישראל, המורכבת מארגוני שמאל רדיקלי פמיניסטי אשר עמדותיהם מרוחקות מרחק רב מן הקונצנזוס שבקרב הרוב

דפנה שמורק-נתניהו היא עורכת-דין, בעבר מרצה למשפטים וכיום העורכת הראשית של המגזין "מראה".

המכריע של אזרחי המדינה: "נשים בשחור", "בת שלום", "מחסום ווטש" ו"פרופיל חדש", שלא רק תומך אידיאולוגית בסרבנות השירות בצה"ל, אלא אף עוסק במתן סיוע קונקרטי ותמיכה לסרבנים צעירים, באמצעות רשת מלווים ומלוות. בנייר עמדה שפרסמה קואליציית נשים לשלום מובאות המלצות נגד "מיליטריזציה" של החברה בישראל: ביטול חוק שירות ביטחון ו"דמיליטריזציה" של מערכת החינוך, כולל ביטול תכניות לימוד בחסות צה"ל ותכניות בעלות מרכיבים צבאיים בבתי הספר התיכוניים. בכרוז שפרסמה הקואליצייה תחת הכותרת "להסיר את המצור – לעצור את ההסתה", מתוארת ח"כ חנין זועבי כ"מנהיגת שלום אמיצה", אשר ייצגה על סיפון "ספינת החירות" (כך הן מכנות את ספינת המשט הטורקית לעזה) את "המוני המתנגדות למצור על עזה". הכרוז מסתיים בהכרזה: "כולנו חנין זועבי".

המיגדור מוחדר לצה"ל באמצעות האסטרטגיה המכונה Gender Mainstreaming (GM) – קרי, קידום שוויון בין המינים באמצעות הכללתה של נקודת מבט מגדרית **בכל תחומי החיים ובכל דרגי קבלת ההחלטות**. המלצתו של דו"ח ועדת שגב (לשילוב בנות בתפקידי לחימה בצה"ל) משנת 2007 היא, כי ה-GM יוטמע כחלק אינטגרלי בתהליכי קבלת ההחלטות, התכנון, היישום והבקרה בכל התחומים בצה"ל.

אולם למעשה, GM אינו רק קידום היישום של שוויון בין המינים בארגון כלשהו, ולענייננו – צה"ל, אלא הפיכתו לקריטריון מרכזי, אם לא יחיד, שעל פיו נבחן צה"ל. יתרה מכך, נקיטת האסטרטגיה המכונה Gender Mainstreaming היא למעשה מעין הרכבת משקפיים מגדריות שדרךן מסתכלים על המציאות.

כיצד אפוא רואות ה"מגדריסטיות" את המציאות, שאותה הן מבקשות לכפות עלינו באמצעות יוהליין?

צה"ל דרך משקפי המגדר

נבדוק כיצד נראה בעינייהן הגוף שבו הן חותרות להשתלב ולשלב. ובכן, עמדתן של הפמיניזם הרדיקלי היא כי צה"ל הוא ארגון גברי-מצ'ואיסטי, מדכא נשים, שתפקידו העיקרי הוא לשמש מקפצה לקידום חברתי של גברים ולבסס את ההגמוניה הגברית, כלומר, להשיג להם עמדות השפעה בחברה האזרחית. איך כתוב באתר יוהליין עצמו: "הזרם הפמיניסטי-רדיקלי אינו רוצה לראות את הנשים בתפקידי לחימה בפרט, ובשירות חובה בכלל... טענתן היא, שהצבא הוא במהותו ארגון גברים המדכא נשים, ותרבותו פוגעת בערך החיים שהנשים מטפחות".

בספרה "פמיניזם זכויות ומשפט" – המובא כמקור במחקרי יוה"ל"ן בנושא "נשים בתפקידי לחימה" – כותבת אורית קמיר, מרצה בצה"ל: "הצבא הוא הביטוי האולטימטיבי להוויה גברית מובהקת, המושתתת על תחרותיות, כוחניות, אלימות, מאבק, הכנעה וביטול הזולת".

אם מישוהו סבור כי לצה"ל יש גם מטרות אחרות פרט ליצירת הגמוניה גברית אלימה בחברה, וכי מדינת ישראל מצויה תחת איום קיומי, בין היתר מצד אחמדינג'אד המצהיר על שאיפתו להשמיד את מדינת היהודים באמצעות חזבאללה וחמאס, טילים ונשק גרעיני שהוא עושה להשגתו; אם מישוהו זוכר שגם לפני ה"כיבוש" הישראלי במלחמת ששת הימים – שהוא כידוע שורש כל הרע באזורנו – היו המתישבים היהודים ומדינת ישראל מטרה לאיומים ולניסיונות השמדה מצד מדינות וארגונים ערביים – נראה כי הוא החמיץ את הבשורה.

הבשורה הגיעה לנשות "פרופיל חדש", המעידות על עצמן: "אנחנו – קבוצה פמיניסטית המונה נשים וגם גברים **יודעות** שאפשר לחיות במדינה שהיא לא מדינת חיילים. מדינת ישראל יכולה לנקוט היום מדיניות שלום נחרצת. היא יכולה להפסיק להיות מדינת צבא. ברור ונהיר לנו שהילדים שלנו, בני הזוג שלנו, אנחנו עצמנו... לא מוכרחים לחיות כחיילים...". כלומר, המציאות הנשקפת דרך משקפי המגדר הרדיקלי היא כי כל הקמתו וקיומו של צה"ל מבוססים על בחירה מגונה שעשו הגברים היהודים במדינת ישראל, וכי למעשה אין כל צורך בו, ואם יש – הרי שיש להמעיט מכוחו ומחשיבותו בחברה בישראל.

הגבר הישראלי דרך משקפי המגדר

בכל מה שקשור לצבא, נתפס הגבר הישראלי על ידי הפמיניזם המגדרי כ"מאציו" וכ"שוביניסט", שהן מילות גנאי כמובן. אך היעד העיקרי למתקפה הפמיניסטית המגדרית הוא ה"גנרלים", היות שהם מי שעתידיים לעצב את מדיניותה ה"מיליטריסטית" של ישראל ולתפוס עמדות מרכזיות גם בחברה ובכלכלה.

במאמרו "ממצואיזם לפמיניזם" מסביר פרופ' עוז אלמוג, כי "המושגים 'מאציו' ו'שוביניסט' נחשבים למילות גנאי במחנה השמאל... [והם] מסמנים בעקיפין ובמשתמע יחס שלילי לצבאיות, ללאומנות ולאלימות. הכיבוש הדורסני של האישה נתפס, ביוזעין ושלא ביוזעין, כנגזרת וכמטפורה לכיבוש האלים בשטחים. שלילת הזכויות השוות מהנשים נהפכה למקבילה לקיפוח

זכויותיהם של הפלסטינים, והאדישות לסבלו של המין השני ('האחר') נהפכה למשל לאטימות לסבלו של הנכבש".

וכך כותבת פרופ' אסתר הרצוג במאמרה "אחים לנשק בכל הקשור לשוביניזם": "משמעות חמורה יותר קשורה לשוביניזם עמוק ומושרש לא רק בקרב דתיים-ימנים, אלא בהתנהלותם של מרבית ראשי הצבא לדורותיהם... זהו שוביניזם השלוב היטב באפליה והדרה של נשים בחברה בכלל".

ואילו ד"ר דורית אברמוביץ, חוקרת "מגדר ושינוי חברתי" במכללת ספיר, מוצאת קשר בין אלימות גברית מינית לבין "כלי זין" שמניעים מלחמה.

אך נראה כי לשיא ה"התלהבות" מהחייל הישראלי מגיעה ד"ר טל ניצן ממרכז שיין למחקרים חברתיים באוניברסיטה העברית, אשר מחקרה, שבו חשפה את ההסבר המדעי לכך שחיילי צה"ל אינם אונסים פלסטיניות, זכה לאות הצטיינות מטעם האגודה הסוציולוגית הישראלית. במחקר היא מסבירה את התופעה החריגה הזו ב"גזענות": "כיוון שהאישה הפלסטינית אינה אנושית בעיני חיילינו", היא אומרת, "אין זה אפשרי לאנוס את מי שאינה אנושית". וכך, אם תהיתם אם החייל הישראלי הוא יותר אנס או יותר גזען – קיבלתם את התשובה.

ואם חיפשתם ב"שיח הפמיניסטי" דיון חיובי בתכונות שתובעת החברה הישראלית מגבריה: הקרבת שנים למען שירות צבאי, איפוק, משמעת, מקצועיות, השקעת מאמצים פיזיים ונפשיים, עבודה קשה, מסירות ורעות – ספק רב אם תמצאו. ההתייחסות היא בדרך כלל אל "הגנרלים" או אל "אנשי הצבא" – התייחסות היוצרת ריחוק וכמו מסתירה את העובדה שחיילים קרביים, המשרתים בשירות החובה שלהם, סדיר או מילואים, או בשירות הקבע, עשויים להיות אבותינו, בני זוגנו, ילדינו, קרובינו וידידינו. ב"שיח הפמיניסטי" קשה גם למצוא התייחסות לכך שדמי החבר ב"מועדון הצה"לי" גבוהים מאוד, וכי חלק ניכר מן המשרתים בשירות החובה ובמילואים סובלים מעול מעיק, המכביד על הלימודים ועל החיים המקצועיים ולעתים כרוך בפגיעות פיזיות ונפשיות לא רק בקרב. קשה גם למצוא התייחסות חיובית לעובדה שהשירות תובע מהם אף לסכן את חייהם, ושהם מוכנים לכך כדי להגן עלינו.

בתיאוריהן של החייל והקצין הישראלים, דומה כי מדובר באדם זר, דוחה, שבמקרה הטוב הוא יצור המבקש לנצל ולשלוט על הנשים ועל החלשים, ובמקרה האחר – הוא כובש אכזר המתעלל בפלסטינים, פושע מלחמה הקובע סדר יום ציבורי של מלחמות מיותרות. בקיצור – ה"מגדריות" זיהו את האויב האמיתי שלנו.

מדינת ישראל והחברה הישראלית דרך משקפי המגדר

על פי "מסמך אולגה", שעליו חתומה גבי אורית קמיר, "... מדינת ישראל... כוננה מבנה קולוניאלי המשלב יסודות מובהקים של אפרטהייד עם שרירות לב של כיבוש צבאי אכזרי...". בהקדמה לאסופה "מיליטריזם בחינוך" (בהשתתפות ששון-לוי, לובין ודולב) וכן בנייר עמדה נגד "מיליטריזציה" שפרסמה "קואליציית נשים לשלום" (שגם עליו חתומה קמיר), מגנות הכותבות את החברה הישראלית ואת מערכת החינוך שלה בגין מרכזיות הצבא והמלחמה בהן, וקובלות על כי "החברה היהודית בישראל רואה בתגובות צבאיות למחלוקות מדיניות צעדים הגיוניים וסבירים".

אם אכן זוהי המציאות, אכן דרושה מהפכה רדיקלית בהוויה הישראלית, והנה עתה עומדות לרשותה אותן מהפכניות שתעשינה זאת – באמצעות יוהל"ן כמובן. רק הרכיבו על אפכם את משקפי "השיח הפמיניסטי", הדקו את חגורות הבטיחות, ונצא כולנו בהנהגת המגדריות למסע השחרור שיובילנו מעבדות המיליטריזם לחירות החברה האזרחית.

כפל טקטיקה

כמו בבדיחה הידועה של וודי אלן על קובלנתם של יהודים אמריקנים במקום הנופש שלהם בהרי הקטסקילז: "האוכל נורא, והמנות קטנות מדי" – כך גם הפמיניסטיות אוחזות בחבל משני קצותיו. הן כמובן מודעות היטב לטקטיקה זו, אך נוהגות להסביר כי אין כל פגם בכך שלפמיניסטיות שונות יש עמדות שונות, או כי השילוב הזה הוא הכרחי באופן זמני, עד שתושג המטרה המקודשת – דה-מיליטריזציה של החברה.

כך הן גם מצדדות בשילוב נשים כמעט בכל התפקידים בצה"ל, ובה בעת הן מצדדות בסרבנות גיוס, כדי להגן על נשים מפני דכאונותם של "הגברים השוביניסטים". במסמך של הארגון "אישה לאישה" כלולה המלצה ליישם את תיאורית ה-GM בצה"ל בכלל וביחידות המשרות "בשטחים הכבושים" בפרט, עד לסיום העימות עם הפלסטינים.

כך הן קובעות מצד אחד, כי נשים בצה"ל "יכולות לעשות הכול כמו גברים", אך מצד שני קוראות לפמיניסטיות ה"מקצועיות" להגן עליהן, שכן – כמו שאמרה ששון-לוי בכנס שנערך במכון ון-ליר להשקת ספרה "זהויות במדים – גבריות ונשיות בצבא הישראלי" – הן נתונות בדיכאון קליני במשך כל השנתיים של שירותן הצבאי. ובמילותיה שלה: "כל עוד שיש גיוס חובה, האם מותר לנו להפקיר את הבנות שם? האם אנחנו יכולות פשוט להתעלם מהן ולהגיד 'טוב

שיעבירו שם שנתיים... באפליה מתמשכת?!... זו לא המטרה העליונה שלנו, שגם נשים יהיו מליטירז כמו גברים וזה לנסות למשוך את החבל משני הצדדים שלו, אני מודעת לזה, ואני לא מוכנה לוותר על אף אחד מהצדדים של החבל".

על הטענות כי הן מתעלמות משיקולים ביטחוניים בניסיון לכפות את מה שנראה להן כ"מדיניות מגדרית", דוגמת הקמפיין של "ארבע אימהות" לנסיגה מלבנון או הקריאה לשלב נשים כלוחמות ביחידות קרביות למרות השפעתו השלילית של שילוב זה על היחידות עצמן – הן מגיבות בלעג, בנוסח: "כן, אנחנו לא מבינות, אתם הגברים כמובן מבינים יותר". רוצה לומר: שוב אתם באים אלינו בטענות "שוביניסטיות" ו"דכאניות" של גברים. באותה נשימה עצמה הן מודות שאכן, ההסתכלות שלהן היא כולה "מגדרית" גרידא – כאילו ההסתכלות כזאת די בה כדי להסביר הכול – ושבאמת אין להן הבנה ביטחונית. ששון-לוי מנסחת זאת בספרה: "כפי שלא הסתרתי את זרותי ביחס לצבא ולא ניסיתי להפגין התמצאות וידע בעניינים צבאיים, כך גם לא ניסיתי להסתיר את עמדתי הפמיניסטית, שהינה חלק מחיי היום יום שלי, מחיי האקדמיים ומתפיסותיי המקצועיות".

אוי לו למי שיאמר באוזניהן כי גברים ככלל מוכשרים יותר ביולוגית לתפקידי לחימה מאשר נשים, ואבוי לו למי שירמוז כי הכושר המבצעי הצה"לי חשוב יותר ודחוף יותר משוויון בין המינים. שהרי הן כבר קבעו כי ההבדלים בין המינים הם רק חיצוניים ופעוטים, וכל השאר הוא עניין של מגדר, כלומר של התנהגות חברתית הניתנת לשינוי.

אבל כשהן מבקשות להדגיש דווקא את סגולותיה של האישה ב"עשיית שלום", פתאום נעלם השוויון בין המינים: האישה החומלת, החולקת, שאינה בושה ברגשותיה, מוצבת בניגוד מוחלט לגבר התוקפני, הלקחני, אטום הרגש – אבל כל זה אמור בעיקר בגבר הישראלי, כמובן, שכן ספק אם תמצאו ב"שיח" הפמיניסטי רמזים לכך שגברים ערבים נוטים למיליטריזם או לדיכוי נשים, או שגברים מוסלמים גם הם מועדים לתאוות כיבוש. ואם תשאל אותן על מה ולמה ההכחשה הזאת של איפיוני שכנינו, בדרך כלל יענו לך כי אותנו צריך לעניין מה קורה "בצד שלנו" ולא במקומות אחרים – כאילו ללוחם הישראלי אין אויב אמיתי בצד השני.

היעד

מדוע ננקטת טקטיקה של חדירה לצה"ל, שלא לומר חתירה תחת צה"ל, כדי "להשפיע" מבפנים, תוך הפעלת דרכי לחץ שונות, באמצעות התקשורת, בג"ץ וכמובן – יוה"ל, לשם קידום השילוב של נשים בצה"ל בכל התפקידים – יהיה

נשים וביטחון לאומי

המחיר לצה"ל ולחילות אשר יהיה, אך תוך כדי תמיכה בסרבנות שירות בצה"ל וב"דמיליטריזציה של החברה הישראלית"?

מדוע מצד אחד משמיות הפמיניסטיות המגדריות את צה"ל, את מפקדיו ואת החברה הישראלית שמרביתה רואה בצה"ל ארגון חיוני לקיומה, ומצד שני מניפות את דגל השוויון המגדרי לכאורה כדי להשתלב בו? האם באמת מה שמפריע לפמיניסטיות המגדריות הוא חוסר השוויון בין נשים וגברים בצה"ל – ארגון שאין חולק על כך שיש לו השפעה על תחומים רבים של החיים האזרחיים במדינת ישראל?

כדי לעמוד על פשר הכפילות הזאת של המאבק הפמיניסטי-מגדרי בצה"ל, הנה מספר מובאות מדבריהן של הפמיניסטיות עצמן:

בספרה "זהויות במדים" כותבת אורנה ששון-לוי כי "המאבק לשוויון מגדרי בישראל צריך להתמקד בביטול מרכזיותו של הצבא בהגדרת האזרחות הישראלית, ולא בהצטרפות של נשים לצבא וללחימה... המשך הסכסוך והיצמדות לפתרונות צבאיים כוחניים משרתים את מעמדם של חלק מהגברים בישראל... מכאן שהתפתחותם של דגמים אחרים של גבריות... יכולה לסדוק את כוחה של הגבריות הקרבית ולפגוע ביציבותו של המיליטריזם הישראלי".

באתר האינטרנט של קואליציית נשים לשלום כתוב כדלהלן: "חברות הקואליציה סבורות, כי יש להפסיק את המיליטריזם של החברה הישראלית. שכן כל עוד גנרלים שולטים בממשלות ישראל, וכל עוד האלימות היא חלק מן האסטרטגיה הפוליטית, לא ישכון שלום".

בספרה "פמיניזם זכויות ומשפט" – המובא כאחד המקורות במחקרי יוהל"ן על "נשים בתפקידי לחימה" – כותבת אורית קמיר: "גישה פמיניסטית לא תוביל להשתלבות במערכת צבאית, אלא דווקא לניסיון לשנות את הצבא, להמעיט מחשיבותו וממרכזיותו ולחזק מוסדות חברתיים אחרים על חשבוננו".

ואילו בספרה "שאלה של כבוד" כותבת קמיר: "אין צורך להכביר מילים על כך שהצבאות הקרבית והמיליטריזם הישראלי הם בבת-עונה של הדרת הכבוד הציונית הישראלית... גישה פמיניסטית המחויבת פחות להדרת הכבוד הציונית, יכלה להוביל למאבק על המעטת חשיבותו של הצבא בהווה הישראלית".

המעטה זו משתלבת היטב עם "שיח" על "חברה אזרחית", שאותה מתארות באתרן נשות "אישה לאישה" שבמימון הקרן החדשה לישראל: "אנחנו רוצות, מתוך העשייה והתפיסה הפמיניסטית, להתוות מסגרת קונספטואלית שתאפשר לנו לפרק את מיתוס הביטחון הלאומי בחברה הישראלית ולהציע הגדרה מחודשת ושפה חדשה בנושא. ביטחון בר-קיימא, לנו ולדורות הבאים, יושג על

ידי שמירה על זכויות חברתיות, על ידי ביטחון מגדרי בתחום הפרטי והציבורי, על ידי ביטחון כלכלי, מתן הזדמנויות בחינוך, בריאות ודיור, עבודה ורווחה, תכנון ופיתוח ושמירה על משאבים טבעיים. ביטחון יושג על ידי שוויון למגוון קבוצות האוכלוסייה בישראל ללא פגיעה בביטחון של האחרים".

למרות השימוש בביטויים של "שוויון" ובדימויים לכאורה חברתיים, מדובר בקידום עמדה פוליטית מובהקת, הרואה בישראל הכובשת את הגורם היחיד ל"סכסוך המדיני" באזור. מבחינתה של עמדה זו, אין סרבנות ערבית, אין מיליטריזם ערבי ואין תוקפנות אסלאמית, ואם יש כאלו – מקורם ב"כיבוש". כיוון שכך, די בביטול "הכיבוש" כדי להביא לסיום "הסכסוך", ומכאן – שאם צה"ל מסרב לעשות צעד כזה, כל מטרת סירובו היא שימור ההגמוניה הגברית, המיליטריסטית, הלאומנית, בחברה הישראלית.

כיצד מתייחסים בחוגי הפמיניזם המגדרי לעובדה שבחברה הפלסטינית לא כל כך מתפעלים מערכי השוויון המגדרי? האומנם ערך השוויון נשאר בעליונותו גם כשזכויות הנשים מתנגשות עם זכויות הפלסטינים?

במאמרה "בגידת השמאל בפעילות השלום שנפגעו מינית" מדווחת עו"ד רוני אלוני-סדובניק, שאינה חשודה בהשתייכות למחנה ארץ-ישראל השלמה, כי "פעילות שלום" מהארץ ומחו"ל המפגינות בשטח למען הפסקת הכיבוש, מותקפות בידי גברים פלסטינים, שלמענם הן פועלות. מעשים מגונים והטרדות מיניות פיזיות ומילוליות מושתקים על ידי פעילי שלום, שלדבריה "חוששים כי טיפול בתופעה יפגע ברגשות הפלסטינים ובמורשתם התרבותית הרואה בנשים חפץ מיני". כשקרוב אונס שאירע בכפר אום-סלמונה שליד בית-לחם, "פעילת שלום" אמריקנית, ביקשה להתלונן, פעילים בארגוני השלום לחצו עליה להימנע מכך "כדי לא לפגוע במאבק לסיום הכיבוש". וכש"פעילת שלום" ישראלית חוותה הטרדה מינית חמורה ולא היססה להגיש תלונה נגד הפוגע, הופעל עליה לחץ כבד מצד מארגני ההפגנות בשייח ג'ראח – והיא חזרה בה מתלוננת. פעילים מקרב מארגני ההפגנות בבילעין ובשייח' ג'ראח פנו לנשים לבוא להפגין בלבוש צנוע העומד בקוד המקובל בכפרים הערביים – חיג'אב, בורקה, כיסוי ראש.

בין אם הפמיניזם המגדרי הפועל בתוך צה"ל הוא נחלתה של קבוצה הומוגנית, ובין אם יש בין הפעילים פלורליזם באשר לטקטיקת הפעולה, מדובר בפעילות פוליטית של שמאל רדיקלי, שהראה בבחירות האחרונות את מיעוט התקבלותו, אשר בשם ערך השוויון – יהיה זה מנוסח כ"שוויון מגדרי", "שוויון לאומי" בין יהודים לבין פלסטינים או כל שוויון אחר – עוקפת את ההליך הדמוקרטי לא

נשים וביטחון לאומי

רק של קביעת מדיניות ויעדים למדינה, אלא גם של הזדהות עם מהות ואופי מסוימים שלה.

צה"ל אינו רק הגוף הגדול ביותר במדינה, אלא הגוף שסביבו מתלכד הקונצנזוס הציבורי הרחב ביותר. נוכח עמדותיהן והצהרותיהן, אין מנוס מהסקת המסקנה שמטרתן של הפמיניסטיות הרדיקליות אינה חיזוק הארגון אשר לו הן משמשות יועצות ותמיכה בו. ברור כי החלשת צה"ל תוביל רבים לכניעה לדרישות הערבים מתוך הרגשה שאין להם יותר על מי או על מה לסמוך, וכך אולי מקוות הפמיניסטיות מבית מדרשו של השמאל הרדיקלי להשיג את מטרתן הפוליטית.

האם זו הסיבה שהן רואות חשיבות כה רבה בהכנסת קציני צה"ל ל"כור היתוך" שיביא אותם לחשיבה "מגדרית", שבה הקריטריון העיקרי והערך העליון בבחינת צעדים צבאיים הוא השוויון המגדרי? ואכן, ביקור קצר באתר יוה"ל"ן מגלה, בין השאר, כי הוא מזמין מפקדי צה"ל בדרגת סגן אלוף ומעלה להשתתף "בסדנה לפיקוד הבכיר להטמעת נקודת מבט מגדרית בתכנון מדיניות וקבלת החלטות". אחרי שתוטמע אצל ה"גנרלים" האלה חשיבה מגדרית, יגבר הסיכוי כי שיקולים כמו טובת היחידות השונות של צה"ל, ובמיוחד היחידות הקרביות, או מוכנותו של צה"ל בכללו לעמוד במשימותיו הביטחוניות – יהפכו למשניים.

כך, באמצעות יוה"ל"ן, חודרת קבוצה זו המייצגת מיעוט שמאלי-רדיקלי קטן, לגוף החשוב ביותר במדינה, שמרבית הציבור סבור – בניגוד להשקפתה – כי בלעדי חייליו ומפקדיו לא היינו יכולים לשרוד במזרח התיכון ה"נאורי" שלנו אפילו רגע, וזאת במגמה להפוך אותו מן היסוד.

Recent BESA Center Publications

Mideast Security and Policy Studies

- No. 63 The Resilience of Israeli-Turkish Relations, *Efraim Inbar*, November 2005
- No. 64 Changing Civil-Military Relations in Israel: Towards an Over-subordinate IDF? (Hebrew), *Stuart A. Cohen*, February 2006
- No. 65 The Million Person Gap: The Arab Population in the West Bank and Gaza, *Bennett Zimmerman, Roberta Seid and Michael Wise*, February 2006 (Hebrew edition, September 2006)
- No. 66 An Antithesis on the Fate of Iraq's Chemical and Biological Weapons, *Dany Shoham*, March 2006
- No. 67 The Need to Block a Nuclear Iran, *Efraim Inbar*, April 2006
- No. 68 French Policy Regarding the Israeli-Palestinian Conflict during the Second Intifada, 2000-2005 (Hebrew), *Tsilla Hershco*, July 2006
- No. 69 Arab Imperialism: The Tragedy of the Middle East, *Efraim Karsh*, August 2006
- No. 70 Motivation or Capabilities? Israeli Counterterrorism against Palestinian Suicide Bombings and Violence, *Hillel Frisch*, December 2006
- No. 71 The Rocket Campaign against Israel during the 2006 Lebanon War, *Uzi Rubin*, June 2007
- No. 72 Israel's Palestinian Challenge (Hebrew), *Efraim Inbar*, June 2007
- No. 73 How Israel Bungled the Second Lebanon War (Hebrew), *Efraim Inbar*, August 2007
- No. 74 The Globalization of Terror Funding, *Gil Feiler*, September 2007
- No. 75 (The) Fence or Offense? Testing the Effectiveness of "The Fence" in Judea and Samaria, *Hillel Frisch*, October 2007
- No. 76 The Failure of the Oslo Process: Inherently Flawed or Flawed Implementation?, *Jonathan Rynhold*, March 2008
- No. 77 Israel's New Strategic Partners: Turkey and India (Hebrew), *Efraim Inbar*, July 2008
- No. 78 From Omnipotence to Impotence: A Shift in the Iranian Portrayal of the "Zionist Regime", *Ze'ev Maghen*, August 2008
- No. 79 The Rise and Demise of the Two-State Paradigm, *Efraim Inbar*, January 2009 (Hebrew), April 2009 (English)
- No. 80 The Economic Cost of Terror (Hebrew), *Yaacov Lifshitz*, February 2009
- No. 81 France and the Crisis in Lebanon: July 2006-July 2008 (Hebrew), *Tsilla Hershco*, August 2009
- No. 82 Ending an Iranian-Israeli War (Hebrew), *Moshe Vered*, September 2009
- No. 83 Is Gaza Occupied? Redefining the Legal Status of Gaza, *Elizabeth Samson*, January 2010
- No. 84 The Armageddon Scenario: Israel and the Threat of Nuclear Terrorism, *Chuck Freilich*, April 2010
- No. 85 Fixes and Flaws in the IDF Four Years After the Second Lebanon War, *Amir Rapaport*, October 2010 (Hebrew), December 2010 (English)
- No. 86 The GCC States and the Security Challenges of the Twenty-First Century, *Joseph Kostiner*, October 2010
- No. 87 The Missile Threat from Gaza: From Nuisance to Strategic Threat (Hebrew), *Uzi Rubin*, January 2011
- No. 88 Eurasian Energy and Israel's Choices, *Ariel Cohen and Kevin DeCorla-Souza*, March 2011
- No. 89 The Deterioration in Israeli-Turkish Relations and its International Ramifications, *Efraim Inbar*, March 2011

BESA Memorandum

- No. 1 Instability in the Egypt-Israel Relationship, (Hebrew), *Ehud Eilam*, February 2009
- No. 2 Israel's Cooperation in Space with Other Countries (Hebrew) *Aby Har-Even*, May 2009
- No. 3 Political-Security Statecraft for Israel, A Memorandum for Policymakers (Hebrew), *Yehezkel Dror*, June 2009
- No. 4 Regional Alternatives to the Two-State Solution, *Giora Eiland*, January 2010

Colloquia on Strategy and Diplomacy (Hebrew)

No. 17	Israel and the Palestinians - The Next Stage	September 2004
No. 18	Syria: Where to?	October 2005
No. 19	Europe and the Middle East (English)	June 2006
No. 20	Israel's Space Activities - Strategic Aspects	July 2006
No. 21	Iran Going Nuclear	November 2006
No. 22	The Second Lebanon War and its Aftermath	March 2007
No. 23	The Future of the Middle East	January 2008
No. 24	Is the IDF Prepared for Tomorrow's Challenges?	July 2008
No. 25	Are We Truly Safeguarding Jerusalem?	December 2008
No. 26	Women and Israeli National Security	June 2011

www.besacenter.org

